

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Promocijas darba
kopsavilkums

Summary of
Doctoral Thesis

Kristīna Ēce

PIRMĀS MISIONĀRES NO
KURZEMES UN VIDZEMES –
VIŅU DEVUMS SIEVIEŠU LOMAS
IZPRATNĒ BAZNĪCĀ UN SABIEDRĪBĀ
LAIKĀ NO 1896. LĪDZ 1926. GADAM

THE FIRST FEMALE MISSIONARIES FROM
COURLAND AND LIVLAND (VIDZEME) – THEIR
CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF
THE ROLE OF WOMEN IN THE CHURCH AND
SOCIETY 1896–1926

Rīga 2025

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

Kristīna Ēce

**PIRMĀS MIŠIONĀRES NO KURZEMES UN
VIDZEMES – VIŅU DEVUMS SIEVIEŠU
LOMAS IZPRATNĒ BAZNĪCĀ UN SABIEDRĪBĀ
LAIKĀ NO 1896. LĪDZ 1926. GADAM**

PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS

Zinātnes doktora grāda (*Ph. D.*) iegūšanai
humanitārajās un mākslas zinātnēs
filozofijas, ētikas un reliģijas nozarē
Apakšnozare: Latvijas baznīcas vēsture

Rīga 2025

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē / Humanitāro zinātņu fakultātē laika posmā no 2021. gada līdz 2025. gadam.

Šis darbs izstrādāts ar projekta ““LU doktorantūras kapacitātes stiprināšana jaunā doktorantūras modeļa ietvarā” nr. 8.2.2.0/20/I/006 studijām Latvijas Universitātē” atbalstu, kā arī ar projekta “Latvijas Atveseļošanas un noturības mehānisma plāns” 5.2. reformu un investīciju virziena “Augstskolu pārvaldības modeļa maiņas nodrošināšana” 5.2.1.r. reformas “Augstākās izglītības un zinātnes izcilības un pārvaldības reforma” 5.2.1.1.i. investīcijas “Pētniecības, attīstības un konsolidācijas granti” otrās kārtas “Konsolidācijas un pārvaldības izmaiņu ieviešanas granti” projekta Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/I/CFLA/007 “Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija” atbalstu.

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

Finansē
Eiropas Savienība
NextGenerationEU

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Darbs sastāv no ievada, trim nodaļām, secinājumiem, literatūras saraksta, pielikuma.
Darba forma: disertācija filozofijas, ētikas un reliģijas nozarē, Latvijas baznīcas vēstures apakšnozarē.

Darba zinātniskais vadītājs: profesors *Dr. phil.* **Valdis Tēraudkalns**

Darba recenzenti:

- 1) *Dr. phil.* **Solveiga Krūmiņa-Koņkova**, Latvijas Universitāte
- 2) *Dr. hist.* **Kristīne Vaceka-Ante**, Kārļa Universitāte (Čehija)
- 3) *Dr. theol.* **Anita Stašulāne**, Daugavpils Universitāte

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2025. gada 21. martā.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Raiņa bulvārī 19.

Filozofijas, ētikas un reliģijas
promocijas padomes teoloģijā un
reliģijpētniecībā priekšsēdētāja _____

/ **Dace Balode** /

Nozares promocijas padomes sekretāre _____

/ **Ilze Stikāne** /

© Kristīna Ēce, 2025

© Latvijas Universitāte, 2025

ISBN 978-9934-36-354-2

ISBN 978-9934-36-355-9 (PDF)

ANOTĀCIJA

Promocijas darbā par pirmajām kristīgajām neprecētajām misionārēm no Latvijas teritorijas “Pirmās misionāres no Kurzemes un Vidzemes – viņu devums sieviešu lomas izpratnē baznīcā un sabiedrībā laikā no 1896. līdz 1926. gadam” galvenā uzmanība pievērsta šo sieviešu identificēšanai un viņu biogrāfiju veidošanai, teoloģiskā pamatojuma attīstības analīzei par sievietēm misijā, kā arī analizēti dažādi faktori, piemēram, etniskie, sociāli ekonomiskie, vēsturiskie, izglītības un attiecību, kas veicināja vai kavēja veiksmīgu misijas kalpošanu. Darbā, izmantojot plašus un iepriekš npublicētus avotus, analizētas misionāru vēstules, tādējādi gūstot ieskatu šo sieviešu misijas kalpošanā. Tāpat analizēti pieejamie drukātie avoti par misionārēm, vērtējot, kādas atskaņas viņu darbs izraisīja dzimtenē.

Atslēgvārdi: misionāres, Procela, Vietnieka, Grīviņa, Zēzemanē, Irbe, Leipcigas misija, Libencellas misija, Barmenas–Reinas misija, Indija, Indonēzija, Ķīna, Tanzānija

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

AMZ – *Allgemeine Missions Zeitschrift*

ALMW – Leipcigas misijas biedrības arhīvs Hallē

BM – Bāzeles misija

B/RMB – Barmenas–Reinas misijas biedrība

ĶIM – Ķīnas iekšzemes misija

LELB – Latvijas Evanģēliski luteriskā Baznīca

LbM – Lībencellas misija

LMB – Leipcigas misijas biedrība

LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

MFB – *Missions-Flugblatt für die evangelisch-lutherischen Gemeinden Liv-Est-und Kurlands*

PA – Pestīšanas armija

RFBĀM – Roberta Feldmaņa bibliotēkas ārmisijas materiāli

TUTF – Tērbatas Universitātes Teoloģijas fakultāte

vs – vecais stils (kalendāra datumiem)

ZBM – Zviedrijas Baznīcas misija

SATURA RĀDĪTĀJS

ANOTĀCIJA	3
LIETOTIE SAĪSINĀJUMI	4
IEVADS	6
Pētījuma bāze (avoti)	9
Arhīvu dokumenti	9
Drukātie avoti	10
1. PROMOCIJAS DARBA KONSPEKTĪVS IZKLĀSTS	14
1.1. Pētījuma īss teorētiskais pamatojums	14
1.1.1. Vēsturiskais konteksts Kurzemes un Vidzemes luterāņu konsistorijā	14
1.1.2. Sieviešu ārmisijas darba īss teoloģiskais pamatojums	15
1.2. Pētījumā izmantotās metodes	17
1.3. Galvenie pētījuma rezultāti	17
1.3.1. Vācu misijas biedrības, kas sūtīja misionāres no Latvijas teritorijas	17
1.3.2. Vācbaltu un latviešu misionāres no Vidzemes un Kurzemes	19
2. GALVENIE SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	24
PATEICĪBAS	26
BIBLIOGRĀFIJA	55

IEVADS

Sieviešu kalpošana kristīgajā baznīcā dažādos gadsimtos ir uztverta atšķirīgi. Šodien Latvijā lielākā daļa konfesiju neordinē sievietes par mācītājām, taču tas netraucē viņām būt misionārēm un kalpot šādā veidā. Misijas darbs nav tikai ordinētu mācītāju kalpošana.

Līdz pat 19. gadsimtam vāciski runājošajās zemēs sievietes īsti netika uzskatītas par derīgām misijas darbam, taču, Leipcigas misijas biedrībai veicot misijas darbu Indijā, veidojās sapratne, ka misijas darbā ir jāiesaistās sievietēm, lai ar evaņģēliju aizsniegtu Indijas sievietes. Pie līdzīgas izpratnes nonāca arī citas misijas biedrības, kas atradās Vācijā un sūtīja misionārus uz dažādām pasaules malām, tai skaitā Ķīnu, Indonēziju un Āfrikas zemēm. Tas pavēra iespējas arī sievietēm no Kurzemes un Vidzemes doties misijas darbā. Ja sievietēm “mājās”, tas ir, luteriskajā baznīcā, citu iespēju kalpot, izņemot diakoniju, praktiski nebija, tad misijas laukā sievietes veica nozīmīgu kalpošanas darbu. Līdz 1926. gadam no Kurzemes un Vidzemes tika nosūtīti vismaz 14 misionāri vīrieši un vismaz deviņas misionāres sievietes (39% no visiem misionāriem, kuri devās kalpot no Latvijas teritorijas).

Šodien ļoti būtiska ir starpkultūru izpratne, un šajā ziņā varam mācīties no misijas vēstures Latvijā. Pirmie misionāri no Kurzemes un Vidzemes bija vācbaltieši, taču drīz viņiem sekoja arī latvieši. No deviņām sievietēm misionārēm sešas bija vācbaltietes un trīs – latvietes. Tomēr, kalpojot misijas laukā, tautība nebija tik nozīmīga. Galvenā bija vēlme kalpot tajā zemē, uz kuru misijas organizācija misionārus nosūtīja, un starpkultūru sapratnes veicināšana. Misionāru vēstules bija lasāmas gan latviešu, gan vācu periodikā.

Darbā risinātie galvenie **problēmjaudājumi**: kuras bija pirmās misionāres no Latvijas teritorijas? Kāda bija sieviešu loma Latvijas misijas vēsturē, kas saskatāma kā daļa no mūsu kultūras mantojuma? Vai un kā sieviešu misionāru kalpošanā parādījās dzimumu aizspriedumi? Kāda bija šo sieviešu misijas darba nozīme Latvijas sabiedrībā?

Darba mērķis ir aizpildīt vēstures robu izpratnē par sieviešu lomu ārmisijā Kurzemē un Vidzemē 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā un viņu devumu luteriskajā baznīcā un sabiedrībā tajā laikā. Lai sasniegtu šo mērķi, izvīzīti šādi **darba uzdevumi**:

- 1) izpētīt un analizēt vēsturisko situāciju un teoloģisko pamatojumu sieviešu darbam misijā, kā arī misijas biedrības, kuras sūtīja sievietes no Kurzemes un Vidzemes;
- 2) aplūkot 20. gadsimta pirmās puses vācbaltiešu un latviešu sieviešu – misionāru Hildegardes Procelas, Augustes Vietniekas, Elizabetes Zēzemanas un Lilijas Otilijas Grīviņas – darbību;
- 3) analizēt etnisko un sociālo stāvokli, vēsturisko situāciju un citus faktorus, kas veicināja vai kavēja sieviešu došanos misijas darbā, attiecības misijas laukā, sadarbību ar koloniālajiem spēkiem un darba atskaņas dzimtenē.

Sieviešu misionāru darbs ir pētīts salīdzinoši mazāk nekā citas baznīcas vēstures vai praktiskās teoloģijas jomas. Šī pētījuma mērķis nav pretnostatīt vīriešu un sieviešu misionāru vēsturi, drīzāk – papildināt esošās zināšanas, kā skatīties uz misijas vēsturi kopumā, neatmetot to daļu, par kuru ilgu laiku nav runāts. Veikto pētījumu skaita ziņā daudz vairāk pētījumu ir ASV un Lielbritānijā. Eiropā šādu pētījumu nav daudz, lai gan tādi ir. Piemēram, Anne Marija Kola (*Anne-Marie Kool*) ir veikusi pētījumu par misionārēm no Ungārijas, Beāte Eilenhofere-Mane (*Beate Eulenhöfer-Mann*) – par vācu misionārēm Ķīnā, Kristina Nurseta (*Kristin Norseth*) – par sieviešu darbu iekšmisijā Norvēģijā un ārmisijā Ķīnā, Ingere Mariē Okenheuga (*Inger Marie Okkehaug*) – par Norvēģijas misionārēm Indonēzijā, bet Kirsti Kena (*Kirsti Kena*) – par pirmajām sievietēm misionārēm no Somijas. **Tēmas aktualitāte un novitāte ir saistīta ar to, ka Latvijā pētījumu par misionārēm praktiski nav.** Latvijā vislabāk zināmā misionāre ir Anna Irbe, kuras darbību ir aprakstījušas Violeta Stīvena (*Violet Stephen*) un Sigrīda Horda no Segerstades (*Sigrid Hård af Segerstad*). Iekšmisiju un diakonisu kalpošanas sākumus Latvijā ir pētījis Mārcis Zeiferts. Šie avoti sniedz pamatu šim darbam.

Par sieviešu dzīvi un devumu Latvijas kultūrtelpā ir veikti vairāki pētījumi. Tā ap 21. gadsimta sākumu Vita Zelče savā monogrāfijā ir pievērsusies Latvijas sievietēm 19. gadsimta otrajā pusē – jautājumiem par ģimeni, sadzīvi, kā arī sieviešu iespējām sabiedriskajā dzīvē un izglītības jomā Latvijas teritorijā. Tāpat viņa aplūko sieviešu nodarbinātību laukos un pilsētā, veltot atsevišķu nodaļu prostitūcijas jautājumiem (Zelče 2002), bet neakcentē sieviešu reliģiozitāti un iespējamo darbošanos baznīcā. Ineta Lipša arī ir pievērsusies Latvijas sieviešu darbības pētniecībai, norādot, ka jaunlatvieši iestājās par visiem latviešiem kā jaunu topošu nāciju, bet viņu izpratnē to veidoja tikai vīrieši (Lipša 2018, 30). I. Lipša interesējas par to, kā sievietes piedalījās tautas politiskajos procesos, par viņu tiesībām uz savu ķermeni, augstāko izglītību u. c. (Lipša 2018, 40, 47). Viņa īpaši ir pētījusi sieviešu politisko vēsturi Latvijas brīvvalsts laikā (Lipša 2022), taču arī I. Lipša nepieskaras reliģijas jautājumiem. Viens no jaunākajiem pētījumiem par sievietēm Latvijā ir Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūtā veiktais pētījums “Sieviešu pārstāvniecība Latvijas kultūrā un sabiedrībā (1870–1940)”, ko vairākas pētnieces īstenoja laikā no 2021. līdz 2023. gadam. Projektā analizēta “sieviešu pilsoniskā dalība politikā, izglītībā, literatūrā, mākslā un izdevēdarbībā, ņemot vērā dažādu etnisko piederību sievietes, sociālo slāni, izglītību un reliģiju” (LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts 2024). Kā parāda šī projekta mērķi, arī šeit nav pievērsta uzmanība sieviešu reliģiskajai darbībai. Vistuvāk jautājumam par sieviešu reliģisko aktivitāti vai devumu nonākusi Eva Eglāja-Kristšone, rakstot par sievietēm kā mācītāju sievietēm (Eglāja-Kristšone 2024).

Līdz ar to šis darbs aizpilda robu vēsturē un paplašina zināšanas par sieviešu reliģisko iesaisti un ārmisijas darbu no Latvijas, kā arī par sieviešu lomu ārmisijā, sākot no 1896. gada, kad pirmā sieviete no Vidzemes sāka apmācības

Leipcigas misijas skolā. Darbs atspoguļo sieviešu devumu luteriskajā baznīcā un Kurzemes un Vidzemes sabiedrībā, kā arī papildina līdzšinējos pētījumus Eiropas kontekstā.

Līdz šim ir zināmas šādas misionāres, kuras sūtīja misijā dažādas ar luterisko baznīcu saistītas vācu misijas biedrības:

- Hildegarde Procela (*Hildegard Prozell*) no Jaunmārupes, darbojās Indijā (1896–1909),
- Agnese Heidenraihā (*Agnes Heidenreich*) no Rīgas, strādāja Japānā (no 1898. līdz vismaz 1911. gadam),
- Anna Frīdemane (*Anna Friedemann*) no Kurzemes, kalpoja Tuvajos Austrumos (no 1900. līdz vismaz 1911. gadam),
- Auguste Vietnieka no Viļķenes, darbojās Sumatrā (no 1899. vai 1900. gada līdz 1910. gadam),
- Elizabete Zēzemannē (*Emma Elisabeth Seesemann*) no Jelgavas, strādāja Austrumāfrikā (1905–1914),
- Klāra Vegnerē (*Clara Wegner*) no Jelgavas, kalpoja Austrumāfrikā (1906–1907),
- Lilija Otilija Grīviņa no Rīgas, strādāja Ķīnā (1914–1924),
- Johanna Paula (*Johanna Paul*) no Rīgas, darbojās Indijā (1922–1952),
- Anna Irbe no Dzērbenes, strādāja Indijā (1925–1951).

Šajā darbā padziļināti pētīts četru misionāru veikums – tās ir H. Procela, A. Vietnieka, E. Zēzemannē un L. O. Grīviņa – un veidotas šo sieviešu biogrāfijas. Viņas izceltas, jo savā ziņā katra ir unikāla, pirmā savā kalpošanā, proti, H. Procela bija pirmā neprecētā sieviete no Latvijas teritorijas, kas devās misijas darbā, E. Zēzemannē pirmā no Leipcigas misijas devās uzsākt sieviešu misijas darbu Vācu Austrumāfrikā, A. Vietnieka un L. O. Grīviņa bija pirmās latvietes, kuras spēja doties misijā no Barmenas–Reinas un Libencellas misijām. Annas Irbes kalpošana šajā darbā nav padziļināti pētīta, jo par viņu jau ir salīdzinoši daudz avotu (Stīvena 2006; Blūma 2017; Ēce 2020), tomēr viņas paveiktais ņemts vērā darba trešajā nodaļā, kur uzsvars likts uz šo misionāru darbības analīzi.

Tā kā darbā pētītajā periodā Vācijā un vācu misijas laukos, kur darbojās šīs misionāres, tika lietots Gregora kalendārs (jaunais stils), bet Krievijas impērijā vēl lietoja Jūlija kalendāru (vecais stils) (“Kalendāra izmaiņas Latvijas teritorijā” 1998, skat. 13.02.2024.), darbā izmantots tikai Gregora kalendāra datējums. Izņēmuma gadījumos norādīts, ka tie ir Jūlija kalendāra datumi (vs).

21. gadsimtā ļoti būtiska ir starpkultūru sapratne. Kaut arī darbā apskatīts periods pirms vairāk nekā simts gadiem, no tā varētu aizņemties būtiskus principus arī šodienai.

Latvijas sabiedrībā, un it īpaši Latvijas Evaņģēliski luteriskajā Baznīcā, notiek diskusijas par sieviešu lomu sabiedrībā un baznīcā, kas saistās ar Bībeles interpretēšanas principiem. Līdzīgi jautājumi tika risināti, kad sievietes tikai uzsāka misijas kalpošanu, jo arī tas izraisīja izmaiņas Bībeles interpretācijā.

Darbs varētu sniegt ieguldījumu Latvijas kultūras mantojumā, jo misijas vēsture ir daļa no Latvijas kultūras.

Pētījuma bāze (avoti)

Latviešu valodā praktiski nav zinātniskās literatūras par Latvijas misijas vēsturi. Galvenie avoti ir vēsturiskie avoti par misijas biedrībām un arhīvu materiāli par misijas biedrībām un pašām misionārēm.

Arhīvu dokumenti

Pētot Kurzemes un Vidzemes konsistoriju, to darbību un misijas atbalstu, analizēti Kurzemes un Vidzemes konsistorijas sinožu protokoli, kas atrodami LELB arhīvā.

Informācija par LMB un tās misionārēm ir pieejama LMB arhīvā, kas atrodas Frankes arhīvā Hallē, Vācijā. Arhīvu materiālos ir atrodami pašu misijas kandidātu pieteikumi un vēstules no misijas lauka. Šis arhīvs ir samērā pilnīgs un ietver plašu dokumentu klāstu.

LbM arhīvs nav tik bagāts. Materiālu par Liliju Otiliju Grīviņu arhīvā ir ļoti maz – vien daži dokumenti, kas ir iekšējā konfidenciālā korespondence. Nav saglabāties arī dzīvesgājuma apraksts un informācija par apgūto misijas skolā. LbM ierobežo pieeju šiem konfidenciālajiem materiāliem, neatklājot lietas, kas varētu atklāt kādas personīgas problēmas vai arī problēmas, kas saistās ar pašu misiju. Tas tiek darīts, lai negrautu misionāru reputāciju un neradītu grūtības misionāru pēcnācējiem.

Apvienotās evaņģēliskās misijas (*Archiv- und Museumsstiftung der Vereinte Evangelische Mission*) arhīvs Vupertālē glabā B/RMB dokumentus. Arhīvā atrodams samērā plašs dokumentu klāsts, kas satur Augustes Vietniekas dzīvesgājumu, instrukcijas misijas darbam un dažādas vēstules.

Vēl kā avoti ir izmantojami materiāli, kas atrodas Diakonisu namā Neiendetelsavā (*Diakonissen Mutterhaus Neuendettelsau*) Vācijā, Latvijas Valsts vēstures arhīvā, Pestīšanas armijas starptautiskajā arhīvā (*The Salvation Army International Heritage Centre*), kā arī Roberta Feldmaņa bibliotēkas ārmisijas materiāli.

Lasot arhīvos pieejamās misionāru vēstules, jāņem vērā, ka tās ir gan atklātās vēstules (kā tas pilnībā ir L. Grīviņas un arī A. Irbes vēstuļu gadījumā), kas paredzētas plašam lasītāju lokam, gan arī privātas, kas ir rakstītas misijas direktoriem, tās vienlaikus var uzskatīt par dienesta vēstulēm, kurās jānorāda sasniegtie rezultāti. Šis arhīvos saglabātās vēstules ir jāskata kopējā vēsturiskajā kontekstā, jo pārsvarā ir pieejama tikai vienvirziena komunikācija no misionārēm uz misijas biedrībām. Pētot šīs vēstules, jāņem vērā, ka tās ir ļoti subjektīvas, taču tās palīdz ieraudzīt autores un viņu vēsturisko laiku (Gavriļins 2017, 91–93). Primāro avotu pētniecība sniedz ieskatu valodas, kultūras un

antropoloģijas studijās, kā arī palīdz izprast reliģiskos impulsus, ko veicināja protestantu misija.

Drukātie avoti

LELB arhīvs gāja bojā 1944. gadā, un tā materiāli ir zuduši. Tā kā sievietes no Vidzemes un Kurzemes devās misijā ar vācu misijas biedrību palīdzību, tad daudz viņu rokrakstu un vēstuļu atrodas Vācijā. Tādējādi plaša daļa no Latvijas kultūrtelpas ir zudusi, taču par šo pirmo sieviešu misijas darbu ir saglabājušās liecības drukātajos avotos, kas tika izdoti Latvijas teritorijā. Kā galvenie drukātie avoti šajā pētījumā izmantoti periodikas izdevumi, kas saglabāti Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. Periodikā ir atrodamas arī ziņas, kas tika sniegtas Baznīcas sinodēs un misijas pasākumos Latvijā, kā arī drukātas misionāru vēstules.

Hildegardes Procelas kalpošana ir ļoti labi dokumentēta drukātajos avotos, un lasītājiem bijis iespējams iepazīties gan ar to, ko dara misionāre, gan arī ar Indijas ģeogrāfiju, dabu un tamilu kultūras ieražām. Vācu prese likusi lielāku uzsvāru uz regulārām atskaitēm, kurās varēja sekot misijas darba panākumiem, un tajā publicētas H. Procelas vēstules. Latviešu presē informācijas bija daudz mazāk, un tā tika pasniegta vispārīgākā, kopsavilkumu veidā. Taču abās valodās pieminēts, ka H. Procela ir pirmā sieviete misionāre, kas uzdrīkstējās doties šādā misijas darbā.

Informācijas par Augusti Vietnieku ir daudz mazāk nekā par Hildegardi Procelu. Iespējams, tāpēc, ka viņa bija latviete un viņai nebija liela vācu draudzes atbalsta Rīgā, kaut arī A. Vietnieka bija iesvētīta Rīgas Jēzusa vācu draudzē. Vēl viens iemesls var būt tas, ka viņa devās misijā nevis caur Leipcigas misijas biedrību, ar kuru luteriskajām draudzēm Vidzemē un Kurzemē bija visciešākie sakari, bet gan ar Barmenas–Reinas misijas starpniecību. Tomēr arī par šo misionāri ir iespējams iegūt informāciju, kas, savukārt, sniedz plašāku izpratni par misijas darbu no Latvijas teritorijas.

Anna Irbe ir zināmākā latviešu misionāre, lielā mērā tas ir saistīts ar bagātīgo drukāto avotu klāstu. Par viņas darbu varēja uzzināt gan viņas laikabiedri, gan lasītāji vēlākos gados, kuriem arī padomju laikā bija pieeja drukātajiem žurnāliem. Toties par misionāres Elizabetes Zēzemanas darbu Vācu Austrumāfrikā un Līlijas Otīlijas Grīviņas darbu Ķīnā latviski nav zināmi nekādi drukātie avoti. Lai arī E. Zēzemanē nāca no misijas referenta un mācītāja ģimenes, tomēr par viņu un viņas kalpošanu periodiskajos avotos ziņu ir ļoti maz, līdz ar to tautiešiem dzimtenē bija maz iespēju uzzināt par to. Pēc atgriešanās Latvijā L. Grīviņa bija zināma kā misionāre Ķīnā, un ir atrodamas drukātas ziņas, ka viņa vadījusi Bībeles studijas un misijas vakarus. Informācija par L. O. Grīviņas darbu Ķīnā ir pieejama Vācijā, Libencellā drukātā misijas žurnālā "Chinas Millionen". Neliela informācija atrodama arī ASV drukātā žurnālā "The King's Business" (Keller 1924).

Nozīmīgs misijas informācijas avots vācu valodā ir Tartu (*Dorpat*) no 1907. līdz 1914. gadam izdotā “Misijas lapa Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes evaņģēliski luteriskajām draudzēm”. Tā sniedza regulārus pārskatus par misionāriem no Latvijas un Igaunijas, par viņu kalpošanas vietām, gadiem, kā arī citu personīgāku informāciju. Šajā avotā ir minētas H. Procēla, A. Vietnieka, E. Zēzēmane, kā arī Klāra Vegnere, kuras kalpošana gan bija ļoti īsa. Pašlaik nav īsti zināms, kā šis izdevums tapa un kas bija galvenie autori, tomēr saglabājusies liecība no 1906. gada, kad Kurzemes misijas referents G. Zēzēmanis rakstīja uz LMB, norādot, ka mācītājs Valters (*Paul Ferdinand Walter*) no Kodaveres (*Koddafer*) Tērbatas iecirknī vēlēties nodibināt vācu misijas lapu Baltijas un Kurzemes luterāņu draudzēm (Seesemann 1906).

Pētījuma rezultāti prezentēti 12 starptautiskās konferencēs

1. Referāts “Lilija Otilija Grīviņa – misionāre Ķīnā sarežģītajos politiskajos apstākļos”. Latvijas Universitātes 80. starptautiskā zinātniskā konference “Reliģijas loma mainīgajā pasaulē”, 17.–18.02.2022. *Zoom* vidē.
2. Referāts “The first missionaries from Courland and Vidzeme (Livland) – their contribution to the understanding of the role of women in the church and society from 1896–1926”. Igaunijas–Latvijas doktorantūru konference teoloģijā un reliģijpētniecībā, ko organizēja Tartu Universitāte un Latvijas Universitāte. Puuhajarve, Igaunija, 26.–27.05.2022. Referātā likts uzsvars uz pirmajiem veiktajiem pētījumiem, apzinot pirmās sievietes misionāres.
3. Referāts “A woman in ministry: mission to China as an opportunity for Lily Otilie Griwing from Riga at the beginning of the 20th century”. American Society of Missiology Annual Meeting, 18.–19.06.2022. *Zoom* vidē.
4. Referāts “Miss Hildegard Prozell – the first woman missionary from Latvia (Livland) – lessons from her work and life”. 9. starptautiskā Baltijas studentu zinātniskā konference “Bridges in the Baltics” Varšavas Universitātē. Varšava, Polija, 23.–24.09.2022.
5. Referāts “Female Teachers in Mission Fields: A Case Study from Latvia”. Centrāleiropas un Austrumeiropas misijas studiju asociācijas ikgadējā konference “Peace, Pleas, and Proclamation: Missiological Contributions to Pastoral Care, Homiletics and Theological Education”. Osijekā, Horvātija, 14.–17.02.2023.
6. Referāts “Drukātie periodikas avoti kā liecība par pirmo Latvijas sieviešu misionāru darbu”. Liepājas 29. starptautiskā zinātniskā konference “Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā” Liepājas Universitātē. Liepāja, 23.–24.03.2023.
7. Referāts “Latvijas misionāru pēdu nospiedumi starp koloniālajiem spēkiem un misijas lauku daudzveidību”. Latvijas Universitātes 81. starptautiskā zinātniskā konference “Karš un miers”. Rīga, 20.04.2023.
8. Referāts “The first missionaries from Courland and Vidzeme (Livland) – their contribution to the understanding of the role of women in the church

and society from 1896–1926”. Igaunijas–Latvijas doktorantūru konference teoloģijā un reliģijpētniecībā, ko organizēja Tartu Universitāte un Latvijas Universitāte. Puhajarve, Igaunija, 25.–26.05.2023. Referātā likts uzsvars uz misionārēm kā skolotājām misijas laukos.

9. Referāts “Emma Elisabeth Seesemann – Missionary from Latvia (Courland) to Africa – lessons from her work and life”. 10. starptautiskā Baltijas studentu zinātniskā konference “Bridges in the Baltics” Tartu Universitātē. Tartu, Igaunija, 22.–23.09.2023.
10. Referāts “Hope during time of hopelessness: the impact of the Russian Revolution of 1905 on the first female missionaries from Latvia”. Centrāleiropas un Austrumeiropas misijas studiju asociācijas ikgadējā konference ““See, I Am Making All Things New”: Towards a Missiology of Hope”. Osijeka, Horvātija, 16.–19.02.2024.
11. Referāts “Atsaukšanās aicinājumam: pirmo latviešu sieviešu došanās misijā par spīti vai pateicoties apstākļiem”. Latvijas Universitātes 82. starptautiskā zinātniskā konference “Ceļi, robežas un piederība: migrācija teoloģijā un reliģijpētniecībā”. Rīga, 29.02.2024.
12. Referāts “Education process in Preparation for Mission as Seen in the Cases of the First Female Missionaries from Latvia”. Reliģijas vēsturnieku starptautiskās komitejas (CIHEC) ikgadējā konference. Rīga, 03.–05.06.2024.

Šī pētījuma rezultāti ir aprobēti II rakstos

1. Ēce, Kristīna. “Īss ieskats Kurzemes un Vidzemes luterāņu konsistoriju ārmisijas domas attīstībā un Leipcigas misijas atbalstā”. *Ceļš* 72 (2021): 27–39. <https://doi.org/10.22364/cl.72.02>
2. Ēce, Kristīna. “Lilija Otilija Grīviņa – Misionāre Ķīnā sarežģītajos politiskajos apstākļos”. *Latvijas Universitātes 80. starptautiskā zinātniskā konference. Teoloģijas un reliģijpētniecības sekcija “Reliģijas loma mainīgajā pasaulē”. Tēžu krājums*, 8–10. Rīga: Latvijas Universitāte, 2022. <https://doi.org/10.22364/luszk.80.tr.s.tk>
3. Ēce, Kristīna. “Leipcigas un Libencellas misijas: Hildegardes Procelas un Lilijas Otilijas Grīviņas kalpošana”. *Ceļš* 73 (2022): 24–42. <https://doi.org/doi.org/10.22364/cl.73.02>
4. Ece, Kristīna. “The Legacy of Hildegard Prozell”. *International Bulletin of Missionary Research* 47, No. 4 (October 2023): 573–82. <https://doi.org/10.1177/23969393231181896>
5. Ece, Kristīna. “Pushing against Gender Barriers: A Latvian Woman on Mission in China, 1908–1925”. *International Review of Mission* 112, No. 1 (May 2023): 125–39. <https://doi.org/10.1111/irom.12456>
6. Ece, Kristīna. “The Footprints of Three Latvian Female Missionaries in Colonial Contexts”. *Богословські Роздуми/Theological Reflections* 21, No. 1 (August 2023): 57–73. <https://doi.org/10.29357/2789-1577.2023.21.1.3>

7. Ēce, Kristīna. “Skolotājas un miera meklējumi misijas laukos – gadījumu izpēte no Latvijas”. *Ceļš* 74 (2023): 6–22. <https://doi.org/10.22364/cl.74.01>
8. Ēce, Kristīna. “Latvijas misionāru pēdu nospiedumi starp koloniālajiem spēkiem un misijas lauku daudzveidību”. *Latvijas Universitātes 81. Starptautiskā zinātniskā konference. Teoloģijas Fakultāte. Teoloģija un reliģijpētniecība. Referātu tēzes*, 9–11. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. <https://doi.org/10.22364/luszk.81.trp.tk>
9. Ēce, Kristīna. “Periodikas avoti kā liecība par pirmo Latvijas sieviešu misionāru darbu”. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā* 29 (2024): 178–93. <https://doi.org/10.37384/aplkp.2024.29.178>
10. Ecis, Kristina. “Rediscovery and reevaluation of mission understanding of the Courland Lutheran Consistory and missionary martyr Karl Segebrock”. *Climbing High Mountains: Colonial Entanglement & Postcolonial Reflections*, edited by Ravinder Salooja, 89–99. Leipzig: weltweit. Neuer Verlag der Leipziger Mission, 2024.
11. Ēce, Kristīna. “Responding to the Call and Preparing for Ministry: The First Female Missionaries from Latvia”. *Ceļš* 75 (2024):24–41. <https://doi.org/10.22364/cl.75.02>

Tāpat, balstoties uz autores pētījumu rezultātiem, ir publicēti šādi šķirklī Nacionālajā enciklopēdijā

1. Anna Irbe. <https://enciklopedija.lv/skirklis/141552-Anna-Irbe>
2. Auguste Vietnieka. <https://enciklopedija.lv/skirklis/239373-Auguste-Vietnieka>
3. Elizabete Zēzemann. <https://enciklopedija.lv/skirklis/239420-Elizabete-Z%C4%93zemann>
4. Hildegardē Procēla. <https://enciklopedija.lv/skirklis/163443-Hildegardē-Procēla>
5. Līlija Otīlija Grīviņa. <https://enciklopedija.lv/skirklis/163505-Līlija-Ot%C4%ABlija-Gr%C4%ABvi%C5%86a>

1. PROMOCIJAS DARBA KONSPEKTĪVS IZKLĀSTS

1.1. Pētījuma iss teorētiskais pamatojums

1.1.1. Vēsturiskais konteksts Kurzemes un Vidzemes luterāņu konsistorijā

Tā kā misijas darbs vienmēr ir kristīgās baznīcas darbs un pētāmās misionāres devās ar Kurzemes un Vidzemes draudžu mācītāju atbalstu, tad ir būtiski saprast, kāda bija vēsturiskā situācija baznīcās un kuri bija aktīvākie ārmisijas atbalstītāji.

19. gadsimta sākumā Latvijas teritorija atradās Krievijas impērijas sastāvā, un luterāņu baznīcu tajā regulēja impērijas 1832. gada Likums par evaņģēliski luteriskām baznīcām Krievijā. Saskaņā ar šo likumu dažādās Krievijas impērijas gubernās tika izveidotas konsistorijas, tai skaitā Kurzemē un Vidzemē (Rozentāls 2012, 123–24). Galvenie avoti par konsistoriju darbu un atbalstu ārmisijā ir pašu konsistoriju publicētie sinožu protokoli, kas daļēji ir atrodami LELB arhīvā, arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centrā, kā arī TUTF publicētajā akadēmiskajā žurnālā “Dorpater Zeitschrift für Theologie und Kirche” laikā no 1859. līdz 1872. gadam.

Kurzemes konsistorijā bija mācītāji, kuri atbalstīja misijas darbu un uzturēja interesi par ārmisiju savu amatbrāļu vidū. Viņi parasti pildīja ārmisijas referentu lomu. Tādi bija mācītāji Reinhards Rēders (*Reinhard Räder*), kurš savā ziņojumā norādīja uz ārējo misiju Kurzemē, salīdzinot to ar upi, kas saņem ūdeņus no dažādiem avotiem. Viņš sadalīja ārmisijas pārskatu trīs laika posmos pa sešpadsmit gadiem katrā (Lamberg 1885, 16). Dažus gadus vēlāk – 1890. gadā – par misijas referentu kļuva Zaļenieku mācītājs Gustavs Zēzemanis (*Gustav Friedrich Hermann Seesemann*) (Bernewitz 1909, 15–16), un viņš sniedza pārskatus par ārmisijas darbību vismaz no 1897. gada (Boettcher 1897, 25–27). 1909. gadā par Kurzemes konsistorijas ārmisijas referentu tika ievēlēts Kuldīgas mācītājs Viktors Lihtenšteins (*Viktor Emil Wilhelm Lichtenstein*, 1864–1942) (Bernewitz 1909, 24), kurš turpināja iesākto, regulāri referējot sinodēs. Pēc 1910. gada, kad viņš piedalījās Pasaules misijas konferencē Edinburgā, V. Lihtenšteins sniedza atskaiti, kā arī aicināja attīstīt misijas ideju, ievēlot iecirkņņu misijas referentus (Bernewitz 1910, 26–27, 31). Tāpat Kurzemē bija mācītāji, kuri bija iedegušies ne tikai par ārmisiju, bet arī par iekšmisiju, un it īpaši par diakonisu, kalpošanu. Tā 1885. gada jubilejas sinodē mācītājs Ludvigs Katerfelds (*Traugott Christian Friedrich Ludwig Katterfeld*, 1843–1910) (Katterfeld 1913) sniedza ziņojumu par iekšmisiju un diakonijas darbu Jelgavas *Mutterhaus*. Tabora iestāde deva iespēju iegūt medicīnisko izglītību sievietēm, tai skaitā misionārēm, kurām tas bija nepieciešams misijas laukā, piemēram, Elizabetei Zēzemei un Klārai Vegneri, tādējādi sasaistot iekšmisiju un ārmisiju vienotā kalpošanā.

Vidzemes konsistorija, kad saskatīja misijas darba nepieciešamību, darbojās saskaņā ar tālaika misijas paradigmu par paklausību Lielajai pavēlei (Mt 28:18-20), kā arī ar ideju par pagāniem un evaņģēlija nešanu. Vidzemes konsistorijas darbībā vairāk redzams uzsvars uz sieviešu kalpošanu misijā. Kaut arī luteriskajā Baznīcā sievietēm nebija lielas vietas kalpošanā, tieši LMB bija viena no tām, kas veicināja sieviešu kalpošanu misijas darbā (Punniyavathi 2015). 1896. gadā Vidzemes sinodē mācītājs Gustavs Klēmanis (*Gustav Cleemann*) no Piņķiem (*Pinkenhof*) lasīja lekciju par “sieviešu misionāru darbību”, jo kāda viņa draudzes locekle bija iestājusies LMB kalpošanā. Viņš sinodē mudināja mācītājus organizēt neformālas sieviešu sapulces, lai veicinātu interesi par misiju un misijas kalpošanu (Hollman 1896, 24). G. Klēmanis par šo tēmu referēja arī 1897. gadā, aicinot sieviešu misijas kalpošanu apspriest iecirkņu sinodēs (Gaehtgens 1900, 19). 1898. gadā viņš norādīja, ka Vidzemes pirmā LMB misionāre Hildegarde Proceta kalpo tālajā misijas laukā tamilu vidū Indijā (Hollman 1899, 18). LMB iedvesmota, taču vietu trūkuma dēļ Leipcīgā caur Barmenas–Reinas misiju Sumatras salā desmit gadus (1899–1910) kalpoja Auguste Vietnieka (Weetneek 1911). Ridziniece Johanna Paula 1922. gadā devās uz Indiju (Irbe 1953). Vēlāk šo kalpošanu pārņēma Zviedrijas Baznīcas misija, kas deva iespēju kalpot arī LELB biskapa Kārļa Irbes meitai Annai (Ēce 2020).

1.1.2. Sieviešu ārmisijas darba īss teoloģiskais pamatojums

Rakstītas misijas vēstures trūkums nav tikai Latvijas problēma. Diezgan ilgi misija un misijas vēsture kā teoloģijas nozare arī citās valstīs ir cietusi no uzmanības un vietas trūkuma. Deivīds Bošs (*David Jacobus Bosch*) norāda, ka daudzus gadsimtus bija tikai viena teoloģijas disciplīna, kas vēlāk Frīdriha Šleiermahera (*Friedrich Schleiermacher*) ietekmē sadalījās četrās disciplīnās: “Bībele (teksts), baznīcas vēsture (vēsture), sistemātiskā teoloģija (patiesība) un praktiskā teoloģija (pielietojums).” (Bosch 1991, 490) Tā kā 19. gadsimtā sāka attīstīties protestantu misijas darbs, tika atklāti jauni misijas lauki un radās nepieciešamība pēc misijas darba teoloģiskā pamatojuma. Sievietes no Eiropas un Amerikas veidoja ļoti nozīmīgu misijas darbinieku daļu, un šī kalpošana misijas laukā bija vispieejamākā un atvērtākā baznīcas un arī sabiedrības daļa. Viņu veikums vēstures lappusēs tomēr ļoti bieži nav pierakstīts, viņu pieredze un domas tikušas ignorētas. Tāpat viņām bija jāsaskaras ar vīriešu aizspriedumiem, idejām par varu, autoritāti un baznīcas struktūrām.

Dažādos vēstures posmos baznīca ir piedzīvojusi atšķirīgas teoloģiskās paradigmas, kas balstījās dažādās Bībeles rakstvietās, taču jāsaprot, ka dažādos laikos un vietās cilvēki arī lasījuši Bībeles tekstu ar atšķirīgu skatījumu. Misiologs Endrjū Volss (*Andrew F. Walls*) norāda, ka ik laikmets un ik kopiena izvēlas savas galvenās Rakstu vietas, pievēršot lielāku uzmanību tiem pantiem, kas vislabāk uzrunā kopienu viņu laikā (Walls 2009, 142). Lidzīgi ir arī ar misijas teoloģisko pamatojumu.

Vācu teologs Gustavs Varneks (*Gustav Adolf Warneck*, 1834–1910) tiek uzskatīts par modernās misioloģijas pamatlicēju (Verkuyl 1978, 13; Ott, Strauss, & Tennent 2010, xxvi). G. Varneks uzsvēra arī bibliisko pamatu – to, kā Vecā Derība, Jēzus un Pāvils pamato misijas darba nozīmīgumu (Warneck 2015, 107–88). Kā pamatu sūtīšanai misijā viņš redzēja Lielo pavēli no Mt 28:18-20 (Warneck 2015, 58–60), kas bija viens no galvenajiem misijas tekstiem 19. gadsimta beigās, tomēr viņš koncentrējās uz Pāvila tekstiem kā galveno misijas pamatu. Varneks neredzēja iespēju sievietēm (gan precētām, gan neprecētām) sludināt evaņģēliju un būt “pilntiesīgām” jeb “īstām” misionārēm, taču viņš atbalstīja domu, ka sievietes varētu tikt sūtītas misijas darbā kā palīdzes – skolotājas un mediķes. Šis Varneka domas var saskatīt mijiedarbībā ar dažādajām misijas biedrībām, it īpaši Vācijā. Rakstot savu darbu “*Evangelische Missionslehre*” (Warneck 1897), viņš balstījās pieredzē, ko bija novērojis senākajās vācu misijas biedrībās (B/RMB un LMB), kā arī partnerbaznīcās ASV un Anglijā. Tajā pašā laikā no viņa rakstītā iedvesmojās jaunākās misijas biedrības un sūtīja sievietes misionāres.

Profesors Teodors Kristlībs (*Theodor Christlieb*, 1833–1889) par vienu no galvenajām jomām misijas darbā uzskatījis medicīnisko misiju (Achelis 1903; Christlieb 1888), kas sniedz ne tikai garīgu cerību, kā tas notiek, sludinot evaņģēliju, bet arī praktisku palīdzību cilvēkiem misijas laukos. Viņš to saredzējis nevis kā Rietumu pasaules pārākumu, bet gan drīzāk kā Rietumu pasaules uzdevumu dalīties ar labo, kas viņiem ir. Tā kā galvenās cietējas Indijā ir sievietes un tieši viņām nepieciešama lielākā medicīniskā palīdzība, ko var sniegt tikai citas sievietes, tad T. Kristlībam nav bijis teoloģisku iebildumu pret sieviešu kalpošanu medicīnas misijā, un viņš iedrošinājis sievietes no Vācijas iegūt izglītību, lai varētu pilnvērtīgi kalpot misijas laukos.

Dr. Augusts Šreibers (*August Wilhelm Schreiber*, 1839–1903) pats bija misionārs Sumatrā (1866–1873), pēc tam lektors misijas seminārā (1873–1889), līdz kļuva par Barmenas–Reinas misijas biedrības pirmo inspektoru, kurš pirms tam ir bijis misijas laukā (“*Findhilfe Die Rheinische Mission 1828–1970*” 2016, 356). A. Šreibers, līdzīgi kā G. Varneks un T. Kristlībs, misijas pamatojumu redzēja gan Svētajos Rakstos, gan arī praktiskajās misijas lauka vajadzībās. Tā kā viņš pats bija praktiķis un bija redzējis, ka vīriešiem misijas laukā nav vienkārši aizsniegt nekristīgās sievietes, tad nesaskatīja pretrunas sieviešu misijas kalpošanā, kamēr vien runa nav par mācītājas amatu. Tāpat var secināt, ka jautājums par sieviešu kalpošanu ārmisijā vācu misijas biedrību sastāvā bija aktuāls ilgāku laika posmu un ka ne visi vācu luterāņu mācītāji bija pārliecināti par sieviešu lietderīgumu ārmisijā, līdz ar to tas 19. gadsimta 80. un 90. gados tika apspriests diezgan regulāri, līdzīgi kā Kurzemē un Vidzemē, kur vispār tika skatīts jautājums par ārmisiju. Vienmēr bija jābūt kādam aktīvam darbiniekam, kurš spēja misijas un sieviešu misijas jautājumu pacelt diskusiju līmenī.

Viena no pirmajām sievietēm, kura rakstījusi par vācu sieviešu misijas biedrību darbību, ir Dr. Ģertrūde Vasercūga-Trēdere (*Gertrud Wasserzug-Traeder*) (Wasserzug-Traeder 1927). Savā 1927. gada darbā viņa sākumā sniedza ieskatu

par sieviešu cīņu vispār iegūt darbu un izglītību, kā arī pievērsās bibliiskajam misijas pamatojumam un tā praktiskajai nepieciešamībai. Ģ. Vasercūga-Trēdere balstījies Svētajos Rakstos un tālaika hermeneitikā par sievietes lomu sabiedrībā un draudzē, kā arī bijusi spiesta atsaukties uz tālaika misijas autoritātēm vīriešiem, lai spētu argumentēt tiem, kuri īsti neatbalstīja sievietes misijas darbā. Arī apskatot sieviešu misijas darba praktisko nepieciešamību, autore atsaukusies uz misijas darba autoritātēm – Bāzeles misijas inspektoru Vilhelmu Hofmani (*Wilhelm Hoffmann*) un viņa aicinājumu sievietēm Vācijā un Šveicē 1841. gadā, ka sievietes varētu strādāt kā skolotājas misijas laukos, uz T. Kristlību un viņa aicinājumu 1878. gadā uz medicīnas misiju, Hadsonu Teiloru (*Hudson Taylor*) un ĶIM un aicinājumu jau 1840. gadā aizsniegt Ķīnas augstāko kārtu sievietes (*Wasserzug-Traeder* 1927, 15–18).

1.2. Pētījumā izmantotās metodes

Darbā izmantota vēsturiski salīdzinošā metode, pētot, kā un kāpēc minēto Kurzemes un Vidzemes sieviešu dzīvē attīstījās doma par ārmisiju konkrētajos vēsturiskajos apstākļos. Secināts, ka konkrēta vēsturiskā situācija un apstākļi veicināja plašāku teoloģisku diskusiju par sieviešu darba nepieciešamību ārmisijā.

Tāpat pētījumā lietota kontentanalīze, misionāru vēstulēs, drukātajos avotos un citos saistītajos dokumentos meklējot atslēgvārdus “ārmisija”, “misija”, “pavēle”, “misionāres”, “skolotājas”, “pasludināt”, “mācīt” un citus, kas saistīti ar misijas darbu. Jāņem arī vērā tekstā tieši nepateiktais, jo dažkārt atslēgvārdu trūkums var būt tikpat nozīmīgs kā to esamība.

Lai izprastu misionāru rakstīto un šos atslēgvārdus, lietota arī hermeneitikas metode, interpretējot pašu misionāru tekstus, kā arī tekstus par viņām, saskatot tos viņu laika vēsturiskajā, kultūras un teoloģiskajā kontekstā.

1.3. Galvenie pētījuma rezultāti

1.3.1. Vācu misijas biedrības, kas sūtīja misionāres no Latvijas teritorijas

Barmenas–Reinas misijas biedrība (B/RMB) bija viena no lielākajām protestantu misijas biedrībām Vācijā. 1828. gada 23. septembrī apvienojās vairākas mazas misijas biedrības (Barmenas, Ķelnes, Vēzeles), viena no tām (Elberfeldes) dibināta 1799. gadā, un izveidojās B/RMB. Viens no B/RMB misijas laukiem bija Indonēzija, kur 1889. gadā pirmā neprecētā misionāre Hestere Nidhema (*Hester Needham*) devās uz Sumatru (Enfield 1899). Pirmo misijas māsu praktiskā darbība atklāja, kā dzīvē izpaudās G. Varneka, T. Kristlība, un it īpaši A. Šreibera, teoloģiskie priekšstati par sieviešu kalpošanu misijā. Tieši sievietes Sumatrā spēja aizsniegt ar evaņģēliju citas sievietes, mācīt meitenēm gan garīgas

zināšanas, gan arī praktisku darbošanos. Protams, misijas darbs neiztika bez problēmām, jo ļoti bieži kristīgais pasaules uzskats, ko mācīja misionāres, bija pretrunā ar batakū tautas tradīcijām un pasaules uzskatu. Misiju sarežģītu padarīja arī atmiņas par holandiešu iebrukumu un tautas pakļaušanu. Taču šķiet, ka Sumatrā misijas māsas nepiedzīvoja pretestību misijas darbam. Drīzāk viņām bija jāpārvar batakū neuzticēšanās tieši jautājumā, kādēļ gan batakū meitenes vajadzētu izglītēt.

Latvijas teritorijā Kurzemes un Vidzemes konsistorijas mācītājiem attiecībā uz misijas darbu visciešākās saites bija ar LMB, un LMB direktori pielika lielas pūles, lai uzturētu sakarus ar luteriskajām baznīcām Latvijā. Var teikt, ka šī tiešām bija tradicionāla, luteriska misija, kas pieļāva ciešu sadarbību ar luteriskajām baznīcām Latvijā. Ar šo misijas biedrību starpniecību arī tika nosūtīts visvairāk misionāru līdz neatkarīgas Latvijas nodibināšanai. Sākotnēji šī misijas biedrība tika dibināta Drēzdenē 1836. gadā kā "Ev.-Luth. Missionsgesellschaft zu Dresden" – luterāņu misija. Šāda misijas biedrība saņēma plašu atbalstu no dažādām tradicionālām luterāņu zemēm un palīdzības organizācijām Hannoverē, Hamburgā, Bavārijā, Braunšveigā, kā arī Krievijas dienvidos, Baltijā, Dānijā un Zviedrijā (Fleisch 1936, 3–11, 40–41), līdz ar to tā kļuva par vienu no plašākajām misijas biedrībām Vācijā. Tās pirmais oficiālais direktors no 1844. līdz 1859. gadam bija Dr. Karls Grauls (*Karl Friedrich Leberecht Graul*), kurš arī būtībā izveidoja šo misijas biedrību tādu, kāda tā bija vēlāk. K. Grauls uzskatīja, ka ir nepieciešama izglītība un zinātne, tādēļ misijas seminārs un biedrība tika pārcelta uz universitātes pilsētu Leipcigu. Tās vārds 1848. gada maijā tika mainīts uz "Leipcigas Evaņģēliski luteriskā misijas biedrība" jeb "Leipcigas misija" (Fleisch 1936, 20–25).

LMB bija tradicionāla luterāņu misija ar vēsturi gandrīz no 19. gadsimta sākuma, taču Lībencellas misija bija daudz jaunāka un darbojās ar citiem teoloģiskajiem un misioloģiskajiem principiem. Tā tika dibināta 1899. gada 13. novembrī kā Ķīnas iekšzemes misijas (*China Inland Mission*) vācu nodaļa (Tiedemann 2009, 137). Pēc kāda laika izrādījās, ka Hamburgas ēka vairs netiek izīrēta, tāpēc 1902. gada aprīlī misija pārcēlās uz Lībencellu un kļuva par Lībencellas misiju. No 1906. gada misijas oficiālais nosaukums bija "Liebenzeller Mission im Verband der China-Inland-Mission, Gesellschaft mit beschränkter Haftung, Sitz in Liebenzell" (Kalmbach 1999, 49, 51, 59; Tiedemann 2009, 175). LbM dibinātājs bija Heinrihs Kērpers (*Heinrich Coerper*, 1863–1936). Tā bija tā sauktā "ticības misija", kur misionāriem nebija garantētas algas, bet bija jāuzticas Dievam. Šī misija bija ļoti atvērta sievietēm, seminārā tika īstenota radikāla vīriešu un sieviešu kopizglītība. Kad sievietes tika uzņemtas misijā, viņām Ķīnā pavērās plašas iespējas misijas darbam. LbM uzskatīja, ka sieviešu misionāru kalpošanai ir daudz vairāk praktisku ieguvumu un ka nav sevišķi daudz tiešu teoloģisku aizliegumu, kādēļ sievietes nevarētu būt misionāres.

Analizējot dažādās misijas biedrības, iespējams secināt, ka, sastopoties ar vajadzībām misijas laukā, tiek mainīti teoloģiskie uzskati par sievietēm baznīcas

darbā. 19. gadsimta beigās arī vāciski runājošās misijas biedrības sāka nosūtīt neprecētas sievietes kā misionāres, jo viņas spēja sludināt evaņģēliju tādā veidā un tiem, kuriem misionāri vīrieši to nevarēja kultūras ierobežojumu dēļ.

1.3.2. Vācbaltu un latviešu misionāres no Vidzemes un Kurzemes

Hildegarde Procela

Hildegarde Procela (*Hildegard Prozell*, 09.08.1869. Jaunmārupē – 08.03.1948. Španbergā, Vācijā) bija pirmā kristīgā misionāre no Latvijas teritorijas (Vidzemes). Viņas kalpošana Indijā bija ļoti veiksmīga, kaut arī viņa saskārās ar veselības problēmām. Pirmajā kalpošanas etapā no 1896. līdz 1903. gadam Madurajā (*Madurai*) un Koimbaturā (*Coimbatore*) H. Procela veidoja attiecības ar citiem misijas kolēģiem, it īpaši zviedriem, kā arī piedzīvoja, ka, būdama no Baltijas, viņa īsti neiekļāvās citu vāciešu vidē. Tas, iespējams, bija saistīts ar to, ka H. Procela nāca no minoritātes Krievijas impērijā, un arī zviedri bija minoritāte LMB.

H. Procelai bija nepieciešami divi gadi pietiekami labai tamilu valodas apgūšanai un valodas eksāmena nokārtošanai, lai varētu veikt pilnvērtīgu skolotājas un skolas vadītājas darbu. Misionāre Indijā bija ne vien skolotāja, administratore un saimniecības pārzine, bet viņai bija nepieciešamas arī elementāras zināšanas medicīnas jomā, lai varētu palīdzēt skolniecēm. Tāpat viņa veica kalpošanu indiešu sievietēm – zenanu kalpošanu, kā arī sāka apmācīt Bībeles sievas – indiešu sievietes, kuras citām indiešu mācīja par kristietību. Savu kalpošanu H. Procela uzsāka Madurajā, bet vēlāk, pēc LMB veiktajām reformām tika nosūtīta kalpot uz Koimbaturu.

Otrajā kalpošanas posmā no 1905. līdz 1909. gadam Majavaramā (*Mayavaram*, šodien *Mayiladuthurai*) H. Procela varēja lietot savas zināšanas, lai uzsāktu kalpošanas jaunā lokācijā. Viņa izveidoja trīs internātskolas un reģistrēja tās britu sistēmā, izveidoja zenanu kalpošanu, kaut arī Majavarama bija ļoti sarežģīta kalpošanas vieta, kurā sākotnēji nācās piedzīvot lielu vietējo iedzīvotāju pretestību.

Būdam neprecēta, H. Procela bieži jutās vientuļa, it īpaši sākumā, taču meklēja sadraudzību ar citiem misionāriem, no kuriem saņēma atbalstu. H. Procela savā kalpošanā saņēma atbalstu no dzimtenes. Viņas mācītājs Gustavs Klēmanis un arī Rīgas iecirkņa prāvests Teofils Gētgens (*Theophil Gaetgens*), kurš bija ieinteresēts ārmisijā, atbalstīja misionāri un viņas kalpošanu. H. Procelas kalpošanā aktīvi iesaistījās arī viņas māte, palīdzot gan koordinēt ziedojumu nosūtīšanu, gan iegūt dokumentus nozaudētā izglītības dokumenta vietā.

Šī mijiedarbība ar dzimteni arī Rīgā veicināja izpratnes veidošanos par misijas darbu. Lai atbalstītu H. Procelas kalpošanu, tika izveidota sieviešu misijas atbalsta biedrība, tika rīkoti misijas vakari un konferences. Abos kalpošanas posmos "Rigasches Kirchenblatt" regulāri publicēja gan H. Procelas vēstules, gan pārskatus, ko prāvests T. Gētgens apkopoja no privātajām vēstulēm. Kaut

arī jau iepriekš citi bija devušies kalpošanā kā misionāri, šķiet, tieši H. Procelas kalpošana saņēma lielu ievēribu drukātajā presē, tāpēc lielai sabiedrības daļai, kas lasīja vāciski, bija iespēja uzzināt par misijas kalpošanu Indijā un tieši par sieviešu kalpošanu, kas tolaik bija novitāte. H. Procelai kā pirmajai sievietei no Latvijas teritorijas bija liela ietekme un atpazīstamība viņas kalpošanas laikā.

Latviešu valodā publikāciju par H. Procelas darbu nav tik daudz, cik vācu valodā, tomēr arī tādas ir atrodamas. 1896. gadā tika publicētas “Ziņas par evaņģēlisko pagānu misioni 1895. gadā”, kur vispārīgi pieminēts, ka darbu sākušas pirmās sievietes, tai skaitā H. Procela no Vidzemes (Zēzemanis (Seeseman) 1896). 1899. gadā “Tēvijas kalendārā” sniegta informācija par ārmisiju, un arī tur H. Procela pieminēta kā misijas skolotāja, kura nosūtīta kalpošanā (“Tēvijas Kalendāra” redakcija 1899). 1903. gadā latviešu lasītājiem bija pieejams plašs apraksts par sieviešu misiju Indijā, tai skaitā par H. Procelas kalpošanu un par misijas vēsturi kopumā (G[aehtgens] 1903).

No tā iespējams secināt, ka Hildegarde Procela bija ļoti sekmīga savā misijas darbā. Viņai izdevās paveikt uzdoto, viņas kalpošana daudz neatšķīrās no citām tālaika misionārēm, par kurām lasām kā par tādām, kurām kalpošana izdevās. Nedz vēstulēs, ne publikācijās neparādās lielāki aizspriedumi pret viņu kā pret sievieti kalpošanā. Viņas īpašais izaicinājums bija, kā, nākot no samērā mazas vietas – Krievijas impērijas nomales, spēt iekļauties Eiropas kultūrtelpā. H. Procelas kalpošana veicināja interesi par misijas darbu gan vāciski, gan arī latviski runājošajā vidē Latvijas teritorijā.

Auguste Vietnieka

Auguste Vietnieka (28.05.1873. Viļķenē – 24.08.1952. Londonā, Anglijā) bija pirmā latviešu kristīgā misionāre, vēlāk Pestīšanas armijas virsniece. Viņa tika sūtīta uz Sumatru Indonēzijā galvenokārt kā skolotāja un skolu dibinātāja. Viņas darbs norisinājās vairākos posmos. Pirmais posms bija Laguboti (1899–1902), strādājot dienas skolā, vakarskolā un vadot svētdienas skolu. Otrais posts bija Pangaloanā (1902–1903), kur A. Vietniekas uzdevums bija izveidot un atvērt meiteņu skolu, kā arī divos ciematos Aeksarulā un Tarutungā vadīt vakarskolu un svētdienas skolu. Kaut arī misijas darbs Pangaloanā bija veiksmīgs, A. Vietnieka tika atsaukta atpakaļ uz Laguboti, kur līdz 1910. gadam turpināja strādāt kā skolotāja un vairāku skolu vadītāja. Kopumā var uzskatīt, ka misionāres darbošanās bija veiksmīga, jo bērni gāja uz skolu, vecāki tika pārliecināti, ka bērnus, tostarp meitenes, vajag izglītot, un bērnu skaits skolās pieauga. A. Vietnieka ir zināma arī ar savu cīņu par misijas māsu līdztiesību kalpošanā.

A. Vietnieka bija pirmā latviete misijā, taču analizētie materiāli ļauj spriest, ka viņas dzīvē nacionalitātei īsti nekādas lomas nebija. Skolā A. Vietnieka bija apguvusi vācu valodu, vēlāk ar grūtībām apguva krievu valodu, par grūtībām batakū valodas apguvē viņa nesūdzējās un vēlāk labi apguva arī angļu valodu.

Pēc atgriešanās no misijas A. Vietnieka sniedza lielu ieguldījumu iekšmijas darbā Latvijā, kalpojot kā PA virsniece (mācītāja). Otrā karjera viņai bija pat ilgāka nekā misijas karjera, bet tās abas apliecināja vēlmi atsaukties Dieva dotajam aicinājumam un kalpot tiem, kuriem ir vislielākās vajadzības, – bataku bērniem un sievietēm Indonēzijā vai bērniem, jauniešiem un trūkcūcietējiem Latvijā.

Par A. Vietniekas misijas darbu tapušas tikai dažas publikācijas vāciski un divas publikācijas latviski, kas ir nesalīdzināmi mazāk nekā par Hildegardi Procelu, taču vairāk nekā par Liliju Otiliju Grīviņu. Par A. Vietniekas darbu Pestīšanas armijā ir atrodamas ziņas PA izdevumā. Viss iepriekšminētais ļauj apgalvot, ka Auguste Vietnieka bija zināma misionāre sava misijas darba laikā un bija zināma kā PA virsniece tiem, kuri saskārās ar PA kalpošanu. A. Vietnieka ir nozīmīga figūra Latvijas un arī Eiropas misijas vēsturē ar savu neatlaidību un vēlmi kalpot Dievam, nepakļaujoties patriarhālajai hierarhijai.

Elizabete Zēzemanē

Elizabete Zēzemanē (pilnā vārdā Emma Elizabete Zēzemanē, *Emma Elisabeth Seesemann*, 03.12.1869. Jelgavā – 07.03.1957. Neiendetelsavā, Vācijā) bija kristīgā misionāre mūsdienu Tanzānijas teritorijā, etnoloģe, “Tabor” privātiestādes Jelgavā epileptiķu, plānprātīgo un vājrātīgo ārstēšanai un aizgādībai vadītāja, Jelgavas Diakonusu nama priekšniece. Viņas misijas darbs bija veiksmīgs, kaut arī viņai nācās saskarties ar emocionāliem pārdzīvojumiem attiecībās ar misijas darba kolēģiem, kā arī saistībā ar 1905. gada revolūcijas notikumiem mājās, kas padarīja kalpošanu sarežģītu. E. Zēzemanē bija pirmā LMB misionāre, kura darbojās toreizējā Vācu Austrumāfrikā un pirmajā misijas posmā no 1905. līdz 1910. gadam strādāja kā misijas skolotāja Moši (tagad *Old Moshi*) un Mambā (tagad *Ashira*) Kilimandžāro reģionā, pārņemot skolas darbu no misionāra vīrieša. Valodas eksāmens bija svarīgs, līdzīgi kā citām misionārēm.

Misionāre Āfrikā, līdzīgi kā Indijā, bija gan skolotāja, kura mācīja dziedāšanu, rokdarbus, kristīgās mācības un vispārējos priekšmetus, gan skolas dibinātāja un administratore, gan arī medicīnas māsa. Pie tam Āfrikā bija nepieciešamas daudz dziļākas medicīnas zināšanas nekā Indijā vai Indonēzijā. Neparasts bija E. Zēzemanes devums etnoloģijā, veicot čagu tautas dziesmu ierakstus.

Otrais misijas posms Nkoarangā no 1911. līdz 1914. gadam vairāk bija saistīts ar medicīnas misiju, bet E. Zēzemanē turpināja strādāt par skolotāju un skolas direktori, saņemot atļauju ierīkot augstākas kvalitātes internātskolu. Arī šis misijas posms bija veiksmīgs, tomēr lielā emocionālā spriedze lika misionārei atgriezties mājās. Kopumā E. Zēzemanes kalpošanas galvenie akcenti bija būt par skolotāju un ieguldīt sevi čagu meiteņu audzināšanā, ka arī viņas lielākās rūpes un raizes bija tieši medicīniskā misija, kas Āfrikā izrādījās ļoti būtiska, un šajā kalpošanā viņa bija veiksmīga. Atšķirīgais no H. Procelas un A. Vietniekas bija tas, ka E. Zēzemanē nestrādāja formālā kalpošanā sievietēm, lai gan viņas medicīniskā kalpošana noteikti aizsniedza sievietes.

Atšķirībā no H. Procelas, kurai bija ļoti daudz publikāciju dzimtenē par veikto misijas darbu, E. Zēzemanai tādu praktiski nav. Viņa vairāk ir gatavojusi rakstus LMB izdevumiem “Evangelisch-Lutherisches Missionsblatt”, “Lydia” un bērnu izdevumam “Die kleine Missionsglocke”. Par E. Zēzemanes darbu ziņoja Kurzemes mācītāju sinodēs. Kamēr misionāre bija atvaļinājumā, viņa devās lasīt lekcijas un šādi veicināt misijas darbu. Publikāciju trūkums Latvijā daļēji būtu skaidrojams gan ar vēsturisko situāciju laikā, kamēr E. Zēzemanē bija misijā, gan, iespējams, ar viņas pašas emocionālo stāvokli, kas neļāva rakstīt iedvesmojošus rakstus dzimtenei. Arī E. Zēzemanē šodienas Latvijā ir pilnīgi aizmirsta un nezināma, kaut arī viņai bija būtiska loma sieviešu misijas uzsākšanā Āfrikā, un E. Zēzemanes veiktie etnoloģiskie ieraksti ir unikāli.

Lilija Grīviņa

Lilija Otilija Grīviņa (25.12.1883. Rīgā – 28.05.1944. Rīgā, precējusies Lilija Otilija Spale), pirmā latviete misionāre Hunaņas provincē Ķīnā, savā kalpošanā ir bijusi veiksmīga misionāre. Viņai bija iespēja kalpot tajā misionāres lomā, kas bija paredzēta sievietēm 20. gadsimta sākumā, proti, viņa bija skolotāja. Viņas kalpošana norisinājās trīs posmos. Vispirms (1914–1915) L. Grīviņa atradās Hendžu, Hunaņas provincē, kur mācījās ķīniešu valodu. Pēc tam laikā no 1915. gada maija līdz 1922. gada rudenim strādāja Čangšā. Viņai bija iespēja apmācīt ķīniešu jauno paaudzi neredzīgo meiteņu skolā. Viņa varēja palīdzēt sniegt ēriību labākai dzīvei šim aklajām meitenēm, kuras tradicionālā ķīniešu sabiedrība atraidīja. Tāpat L. Grīviņai no 1922. gada rudens līdz 1924. gada decembrim bija iespēja Hunaņas Bībeles institūtā kā lektorei apmācīt jaunās ķīniešu misionāres, kas varēja kalpot iekšmisijā, aizsniegt savas tautas māsas un dažkārt arī vīriešus.

Tā kā L. Grīviņa devās misijā bez liela atbalsta no Rīgas – viņu nesūtīja Vidzemes luterāņu konsistorija, bet gan tā vairāk bija viņas pašas izvēle, kuras īstenošanai nācās iegūt atļauju no vecākiem un draudzes mācītāja, – tad no viņas kalpošanas laika Ķīnā nebija praktiski nekādu atskaņu Latvijā. L. Grīviņa pati uz savu misiju Lībencellā ziņas sūtīja ļoti reti, kas tad tika publicētas LbM žurnālā “Chinas Millionen”. Šis žurnāls nebija plaši pieejams Latvijā, drīzāk tikai atturības biedrībā “Zilais krusts”.

L. Grīviņas kalpošana norisinājās laikā, kad dzimtā zeme pārdzīvoja milzīgas pārmaiņas. Dodoties uz Vāciju apmācībā 1908. gadā un misijā uz Ķīnu 1913. gadā, viņa bija Krievijas impērijas pilsonē no Rīgas. 1925. gada sākumā atgriežoties Rīgā, viņa ieradās neatkarīgajā Latvijas Republikā. Eiropa pārdzīvoja Pirmo pasaules karu, neatkarību pasludinājusī Latvija pārdzīvoja bermontiādi. Šādā vēsturiskajā situācijā Latvijas luterāņiem bija maza interese par misionāri kaut kur tālu Ķīnā.

Pēc atgriešanās Latvijā L. Grīviņai bija iespējas vadīt Bībeles studijas. Nav liecību par to, ko viņa mācīja šajās Bībeles studijās, bet vienpadsmit kalpošanas gadi misijas laukā bija nozīmīga pieredze, lai par to runātu. Vairākās publikācijās

L. Grīviņa tika minēta kā misionāre Ķīnā. Līdz ar to, kaut arī viņa nebija ļoti plaši pazīstama, tomēr bija zināma kā misionāre, un tie, kuri Latvijā interesējās par misijas darbu, aicināja viņu dalīties savā pieredzē.

L. Grīviņas darbā Ķīnā neparādījās lielāki dzimumu aizspriedumi, kādi tie bija Eiropā un īpaši Vācijā. Drīzāk, esot LbM misionārei, viņai izdevās izvairīties no šādiem aizspriedumiem vairāk nekā senākās misijas biedrībās.

No Latvijas misijas vēstures daudz kas ir pazudis. Par L. Grīviņas dzīvi un kalpošanu liecina tikai viena fotogrāfija. Par H. Procelas kalpošanu plašāk var uzzināt, tikai lasot periodiku no 20. gadsimta sākuma. No E. Zēzemanes kalpošanas ir pieejamas vien dažas fotogrāfijas Halles arhīvā. Par A. Vietniekas kalpošanu plaši pieejami ir tikai daži raksti, ir viena viņas fotogrāfija, bet ne no misijas lauka. Tomēr pētītajām misionārēm Latvijas misijas vēsturē ir nozīmīga loma, jo viņas spēja pārvarēt šķēršļus un atsaukties sajūtajam Dieva aicinājumam. Šīs sievietes bija vienas no retajām, kuras uzdrīkstējās atsaukties, doties, cīnīties un parādīt Kristus mīlestību.

2. GALVENIE SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Apkopojot pētījuma rezultātus par pirmo misionāru no Latvijas dzīvi, aicinājumu, misijas darbu un darba pārtraukšanu, var izdarīt vairākus secinājumus.

- Katra misionāre nāca no savas ģimenes, kas dzīvoja noteiktos vēsturiskos, ģeogrāfiskos un sociālekonomiskos apstākļos. Lai gan visas misionāres saņēma aicinājumu un atsaucās tam, viņu ceļi uz misijas darbu bija atšķirīgi.
- Aicinājums doties misijā varēja nākt ļoti atšķirīgos veidos – esot kristīgajā baznīcā un lasot Svētos Rakstus, sastopot kādu atslēgas cilvēku, izlasot kādu atslēgas grāmatu, kas saistīta ar misiju, vai esot konkrētā laika posmā konkrētā vēsturiskā situācijā, kas “pieprasa” ārmisiju.
- Dzimtās valodas un tautības jautājums misijā nebija tik būtisks, taču būtiski bija iemācīties tās tautas valodu, kurai misionāres kalpoja.
- Neviena no pētītajām misionārēm neatstāja misijas lauku savas gribas dēļ, bet pārsvarā viņām lielas emocionālas ciešanas sagādāja medicīniski iemesli, un viņām bija žēl atstāt misijas lauku.
- Vēsturiskie apstākļi, it īpaši politiskie nemieri dzimtenē, varēja būt iemesls, kādēļ jāatstāj misijas darbs.
- Analizējot Latvijas misionāru izglītību un sagatavošanos misijas darbam, konfesjonālās (luterāņu) misijas biedrībās atklātas atšķirīgas prasības vīriešiem (formālas) un sievietēm (neformālas), kā arī secināts, ka sievietēm ar augstāku formālo izglītību bija mazāk šķēršļu misijas darba uzsākšanai.
- Atšķirībā no konfesjonālajām misijas biedrībām, “ticības misijas” misionāru gadījumā formālajai apmācībai tika pievērsta ievērojami lielāka uzmanība, un tur tika īstenota kopizglītība, kurā vīrieši un sievietes tika apmācīti vienotā izglītības programmā un tajās pašās telpās.
- Misionāres piedzīvoja ar dzimumu saistītus aizspriedumus gan kļūšanā par misionārēm, gan arī misijas laukā.
- Līdz 19. gadsimtam sievietēm nebija pieejama formāla medicīniskā izglītība, bet, misijas darbam pieaugot, tā pamazām kļuva pieejama. Vietējo valodu zināšanas bija vispārēja prasība, savukārt medicīniskās pamatzināšanas bija nepieciešamas atkarībā no misijas lauka – tās vairāk bija vajadzīgas Āfrikā nekā Indijā vai Ķīnā.
- No misionāru vēstulēm var secināt, ka viņām bija svarīgs miers ar Dievu, un to varēja iegūt, paklausot Dieva aicinājumam, kā viņas to saprata no Svētajiem Rakstiem, dievkalpojumiem un sarunām ar mācītājiem. Dieva miers palīdzēja pārvarēt grūtības misijas darbā. Būtiskas bija arī attiecības ar citiem misionāriem, skolēniem un viņu vecākiem, jo sakārtotas attiecības veicināja mieru. Dažkārt aizspriedumi radīja grūtības saglabāt mieru ar kolēģiem. Mūsdienās misijas darbs ir mainījies, un sievietēm lielākajā daļā kristīgo konfesiju nav ierobežojumu, kādi bija agrāk. Tomēr miers ar Dievu, kolēģiem un cilvēkiem, kuriem tiek kalpots, joprojām ir ļoti svarīgs.

- Analizējot drukātos avotus, var secināt, ka par Hildegardi Procelu, pirmo misionāri no Latvijas teritorijas, bija liela interese, jo viņa bija pirmā. Ir daudz publikāciju gan vācu valodā, gan latviski. Par pirmo LELB misionāri Annu Irbi arī bija liela interese, jo viņa bija pirmā un vienīgā no luteriskās Baznīcas neatkarīgajā Latvijā. Par citām misionārēm avotu ir mazāk, kas norāda uz mazāku interesi. Par misionāri Liliju Otīliju Grīviņu, kura darbojās Pirmā pasaules kara un Brīvības cīņu laikā, nav drukātu publikāciju latviski, un interese par šo misionāri parādījās tikai pēc viņas atgriešanās Latvijā.
- Drukātie materiāli un periodika ir būtisks (un bieži arī vienīgais) informācijas avots par šo misionāru darbu. Tie ļauj ieskatīties viņu kalpošanā un dod pamatu tālākai informācijas meklēšanai arhīvos, lai veidotu pilnīgāku izpratni par pirmo sieviešu misionāru no Latvijas darbu.

Pētījuma rezultāti sniedz jaunu izpratni par Latvijas misijas vēsturi un tās lomu Eiropas misijas vēsturē, kā arī atklāj līdz šim nezināmas saiknes starp Latvijas misionārēm un misionārēm no Zviedrijas, Norvēģijas un citām mazākām valstīm, no kurām arī misionāres tika sūtītas ar vācu misijas biedrību starpniecību.

Pirmās misionāres no Latvijas devās misijā un redzēja misiju savā laikā un kontekstā. Viņas pārvarēja ievērojamas grūtības, lai šķērsotu ģeogrāfiskās, kultūras, rasu, etniskās un reliģiskās robežas un lai liecinātu par savu ticību. Viņas motivēja ticība un vēlme kalpot tiem, kurus viņas satika savā misijas laukā.

Tā kā šis pētījums ir viens no pirmajiem par sievietēm misijā Latvijas kontekstā, tālāko pētījumu lauks ir plašs. Turpmākie pētniecības virzieni varētu ietvert iekšmisiju – diakonisu devumu Baznīcai grūtību un vajāšanu laikā, turpinot pētīt Neiendetelsavas arhīvu, kā arī Pestīšanas armijas fenomenu Latvijā, kur liela daļa virsnieku (mācītāju un vadītāju) bija sievietes. Ārmisijā vajadzētu turpināt pētīt pārējās tagad zināmās luterāņu misionāres no Latvijas. Pie viņām varētu pieskaitīt arī baptistu misionāres, kuras absolvēja Viljama Fetlera dibināto Bībeles un misionērošanas skolu Rīgā, sākot no 20. gadsimta 20. gadiem, kā arī citas protestantu misionāres no Latvijas teritorijas, jo kristīgās misijas vēsturei ir vairāk jākoncentrējas uz sievietēm. Lielākā daļa kristiešu pasaulē ir sievietes, un nav noslēpums, ka sievietes daudzas lietas redz citādi nekā vīrieši.

PATEICĪBAS

Pateicība maniem bijušajiem kolēģiem “Jaunatnē ar Misiju”, kas iededza manī vēlmi pētīt misionāres no Latvijas.

Paldies profesorei Dacei Balodei par iedrošinājumu izvēlēties Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāti doktorantūras studijām.

Pateicība darba vadītājam profesoram Valdim Tēraudkalnam par idejām, ierosmēm, jautājumiem un vienmēr ātrajām atbildēm.

Paldies Baibai Kalnai par palīdzību vācu valodas jautājumu risināšanā, Santai Cilēvičai par paskaidrojumu sniegšanu Tanzānijas kontekstā, Hartmutam Andresam (*Hartmut Andres*) par savu pētījumu līdzdalīšanu par Kilimandžāro un čagu tautu, Klāvam Mārim Miezim par palīdzību ar Pestīšanas armijas vēsturi Latvijā, profesorei emer. Austrai Reinei par vērtīgajiem ieteikumiem.

Pateicība dažādo arhīvu vadītājiem, it īpaši tiem, kuri bija gatavi darīt vairāk, nekā pienākums prasa: Antjei Lancendorfai (*Antje Lanzendorf*) no LMB, māsai Rutei Gēnstalerei (*Schwester Ruth Gaenstaller*) no Neiendetelsavas diakonisu nama, mācītājam Ilmāram Rubenim par pieeju Roberta Feldmaņa bibliotēkas ārmisijas materiāliem, LELB arhivārei Ivetai Kalmei un Lutera Akadēmijas bibliotekārei Ivetai Krūmiņai.

Paldies Annei Marī Kolai (*Anne Marie Kool*) un CEEAMS (*Central and Eastern European Association for Mission Studies*) par iedrošinājumu, uzklau-sīšanu un vērtīgajiem ieteikumiem.

Paldies maniem kolēģiem Latvijas Bībeles centrā, ka deva man laiku un telpu, lai pētniecību pabeigtu.

Paldies arī manai ģimenei par visu atbalstu, kas bija nepieciešams.

Un pāri visam – pateicība Dievam. *Soli Deo gloria!*

UNIVERSITY OF
LATVIA

FACULTY OF HUMANITIES

Kristīna Ēce

**THE FIRST FEMALE MISSIONARIES
FROM COURLAND AND LIVLAND
(VIDZEME) – THEIR CONTRIBUTION
TO THE UNDERSTANDING OF
THE ROLE OF WOMEN IN THE CHURCH
AND SOCIETY 1896–1926**

SUMMARY OF DOCTORAL THESIS

Submitted for Doctoral Degree (Ph. D.)
in Humanities and Arts
Subfield of Philosophy, Ethics, and Religion:
Latvian Church History

Riga 2025

The doctoral thesis was developed at the Faculty of Theology/ Faculty of Humanities of the University of Latvia in the period from 2021 to 2025.

This work has been supported by the project “Strengthening of the capacity of doctoral studies at the University of Latvia within the framework of the new doctoral model,” identification No. 8.2.2.0/20/I/006.

The support has also been received from the project “Internal and External Consolidation of the University of Latvia” Identification No. 5.2.1.1.i.0/2/24/I/CFLA/007.

The thesis contains the introduction, three chapters, conclusion, reference list, an appendix.

Form of the thesis: dissertation in in Philosophy, Ethics, and Religion, in the subfield of Latvian Church History.

Supervisor: Dr. phil., Professor **Valdis Tēraudkalns**

Reviewers:

- 1) Dr. phil. **Solveiga Krūmiņa-Koņkova**, University of Latvia
- 2) Dr. hist. **Kristīne Vaceka-Ante**, Charles University (Czech Republic)
- 3) Dr. theol. **Anita Stašulāne**, Daugavpils University

The thesis will be defended at the public session of the Doctoral Committee of Philosophy, Ethics, and Religion in Theology and Religious Studies on March 21, 2025. The thesis is available at the Library of the University of Latvia, Raiņa bulvāris 19, Riga.

Chairperson of the Doctoral Committee _____ / **Dace Balode** /

Secretary of the Doctoral Committee _____ / **Ilze Stikāne** /

© Kristīna Ēce, 2025

© University of Latvia, 2025

ISBN 978-9934-36-354-2

ISBN 978-9934-36-355-9 (PDF)

ANNOTATION

The doctoral thesis “The First Female Missionaries from Courland and Livland (Vidzeme) – Their Contribution to the Understanding of the Role of Women in the Church and Society between 1896 and 1926” explores the first single Christian missionaries from the territory of Latvia. The focus of the work is on identifying these women and creating their biographies, examination of the development of theological thought regarding women in mission, as well as analysing various factors such as ethnic, socioeconomic, historical, educational, and relational that contributed to or hindered the successful ministry in the mission. The work explores extensive and previously unpublished sources of missionary letters to gain insight into these women’s mission work. Furthermore, the available printed sources about the missionaries are studied, evaluating the influence of their work in their homeland.

Keywords: female missionaries, Prozell, Vietnieka, Grīviņa, Seesemann, Irbe, Leipzig mission, Liebenzell mission, Rhenish-Barmen mission, India, Indonesia, China, Tanzania

ABBREVIATIONS

AMZ – *Allgemeine Missions Zeitschrift*

ALMW – Leipzig Mission Society Archives in Halle

BM – Basel mission

B/RMS – Rhenis/Barmen Mission Society

CIM – China Inland Mission

ELCL – Evangelical Lutheran Church of Latvia

LbM – Liebenzell Mission Society

LMS – Leipzig Mission Society

LNA LVVA – Latvian State Historical Archives of the National Archives of Latvia

MFB – *Missions-Flugblatt für die evangelisch-lutherischen Gemeinden Liv-Est-und Kurlands*

SA – Salvation Army

RFBĀM – Roberts Feldmanis Library Materials on Foreign Mission

FTUT – Faculty of Theology, University of Tartu

vs – old style (for calendar dates)

CSM – Church of Sweden Mission

TABLE OF CONTENTS

ANNOTATION.....	29
ABBREVIATIONS	30
INTRODUCTION	32
Research base (sources).....	35
Archival documents.....	35
Printed sources.....	36
1. SUMMARY OF THE DOCTORAL THESIS	41
1.1. Brief theoretical background of the research.....	41
1.1.1. Historical context in the Lutheran consistories of Courland and Livland.....	41
1.1.2. A brief theological rationale of the foreign mission work of women.....	42
1.2. Methods used in the study.....	44
1.3. The main results of the study	45
1.3.1. German mission societies that sent missionaries from the territory of Latvia.....	45
1.3.2. Baltic German and Latvian missionaries from Livland and Courland.....	46
2. MAIN CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS	51
ACKNOWLEDGEMENTS.....	53
REFERENCE LIST	54

INTRODUCTION

Women's ministry in the Christian Church has been perceived differently in various centuries. In contemporary Latvia, most denominations do not ordain women pastors, but this does not prevent them from being missionaries and serving in this way. Mission work is not solely confined to serving as ordained pastors.

Until the 19th century, women were not considered adequately suitable for mission work in German-speaking countries. However, as the Leipzig Mission Society performed mission work in India, there was an understanding that women had to be involved in the mission to reach Indian women with the gospel. Other mission societies based in Germany that sent missionaries to different parts of the world, including China, Indonesia, and the continent of Africa, came to a similar conclusion. Furthermore, this understanding opened up opportunities for women from Courland and Livland to go on the mission. If women "at home", that is, in the Lutheran Church, had virtually no opportunities to serve other than the deaconry, then in the mission field women were an essential part of ministry. By 1926, at least 14 male missionaries and no less than 9 female missionaries (39% of all missionaries consigned from the territory of Latvia) were sent from Courland and Livland.

Today, intercultural understanding, which refers to the ability to appreciate and respect cultural differences, is fundamental, and here, too, we can learn from the history of the mission in Latvia. The first missionaries from Courland and Livland were Baltic Germans, but Latvians soon followed them. Of the nine female missionaries, six were Baltic Germans, and three were Latvians. However, nationality was not of paramount significance when serving in the mission field. The most important aspect was the desire to serve in the land to which the mission organization sent the missionaries and the promotion of intercultural understanding there. The missionary letters were published in Latvian and German periodicals, demonstrating the early efforts towards intercultural understanding in the mission field.

The thesis will address the following main **research questions**: Who were the first female missionaries from Latvian territory? What was the role of women in the history of the Latvian mission, which can be seen as part of our cultural heritage? Did gender biases appear in women's missionary service, and how? What was the significance of these women's mission work in Latvian society?

The work aims to fill a crucial gap in history in understanding the role of women in foreign missions in Courland and Livland in the late 19th and early 20th centuries and their contribution to the Lutheran Church and society at that time. In order to be able to achieve this goal, the following **tasks are set**:

- 1) To study and analyse the historical situation, including the prevailing social and cultural norms, the theological justification for women's

involvement in the mission, and the mission societies that sent women from Courland and Livland.

- 2) To study the activities of the Baltic German and Latvian women of the first half of the 20th century, specifically, missionaries Hildegard Prozell, Auguste Vietnieka, Elisabeth Seesemann, and Liliija Otilija Grīviņa.
- 3) To explore ethnic, social status, historical situation, and other factors that contributed to or hindered women's departure from mission work, relationships in the mission field, collaboration with colonial forces, and influence of their work in their homeland.

Women's missionary work has been studied relatively less than other areas of church history or practical theology. The purpose of this study is not to contrast the history of male and female missionaries but rather to add a unique perspective to the existing knowledge of how to look at the history of the mission as a whole without discarding the part that has not been talked about for a long time. Much more research has been conducted in the US and the UK. A few such studies have been carried out in the European context. For example, Anne-Marie Kool has studied female missionaries from Hungary; Beate Eulenhöfer-Mann has studied single female German missionaries in China; Kristin Norseth – women's work in internal mission to Norway and foreign mission in China; Inger Marie Okkehaug – Norwegian missionaries in Indonesia, while Kirsti Kena has studied the first female missionaries from Finland. **The relevance and novelty of the topic are connected to the fact that there are practically no studies dedicated to missionaries in Latvia.** The best-known missionary in Latvia is Anna Irbe, whose activities have been described by Violet Stephen and Sigrid Hård af Segerstad. Mārcis Zeiferts has studied the beginnings of Latvia's internal missions and diaconate. These sources provide the basis for the current work.

Several studies have been carried out on the life and contribution of women to the Latvian cultural space. Thus, around the beginning of the 21st century, researcher Vita Zelče studied Latvian women in the second half of the 19th century. In her monograph, she has focused on issues related to family, everyday life, and women's opportunities in public life and education in the territory of Latvia. She also focuses on women's employment in the countryside and the city, devoting a separate chapter to the issues of prostitution (Zelče 2002). She does not, however, highlight questions about women's religiosity and possible roles in the church. Researcher Ineta Lipša has also focused on research on the activities of Latvian women, pointing out that the national movement New Latvians (*jaunlatvieši*) stood up for all Latvians as a newly emerging nation, but in their understanding, it was formed only by men (Lipša 2018, 30). Lipša's interest is in how women participated in the nation's political processes, their rights to their bodies, higher education, and others (Lipša 2018, 40,47). Lipša has primarily studied women's political history during the first independent state of Latvia

(Lipša 2022), however, she does not touch upon the issues of religion. One of the most recent studies on women in Latvia is the study “Representation of Women in Latvian Culture and Society (1870–1940)”, conducted at the Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia, implemented by several researchers between 2021 and 2023. The project has been dedicated to analysis of women’s civic participation in politics, education, literature, arts, and publishing, considering women of different ethnicities, social strata, education, and religion (LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts 2024). As shown by the aims of this project, there is no focus on women’s religious activities here, either. The study closest to exploring the question of women’s religious activity or contribution has been conducted by researcher Eva Eglāja-Kristšone, focusing on women as wives of pastors (Eglāja-Kristšone 2024).

Thus, this work fills a gap in history studies and expands knowledge of women’s religious involvement and foreign mission work from Latvia, as well as provides an understanding of the role of women in foreign missions, starting from 1896, when the first woman from Livland began training at the Leipzig mission school. The work also reflects the contribution of women to the Lutheran Church and to the society of Courland and Livland, as well as complements what has been studied so far in the European context.

To date, the following missionaries are known who have been sent on a mission through various German mission societies associated with the Lutheran Church:

- Hildegard Prozell from Jaunmārupe, served in India (from 1896 to 1909);
- Agnes Heidenreich from Rīga, worked in Japan (from 1898 to at least 1911);
- Anna Friedemann from Courland, served in the Middle East (from 1900 to at least 1911);
- Auguste Vietnieka from Viļķene, served in Sumatra (from 1899 or 1900 to 1910);
- Emma Elisabeth Seesemann from Jelgava, served in East Africa (from 1905 to 1914);
- Clara Wegner from Jelgava, served in East Africa (from 1906 to 1907);
- Lilija Otilija Grīviņa from Riga, worked in China (from 1914 to 1924);
- Johanna Paul from Riga, served in India (from 1922 to 1952), and
- Anna Irbe from Dzērbene, also worked in India (from 1925 to 1951).

This thesis explores four missionaries – Prozell, Vietnieka, Seesemann, and Grīviņa – and compiles the biographies of these women. They are singled out because, in some ways, each one is unique, the first in their ministry; namely, Prozell was the very first single woman from the territory of Latvia to go on mission work, Seesemann was the first to go from the Leipzig mission to start a women’s mission in German East Africa, Vietnieka and Grīviņa were the first Latvians who were able to go on a mission from the Rhenish/Barmen and Liebenzell missions. Anna Irbe’s ministry is not studied in depth in this work since there are already relatively many sources about her (Stivena 2006;

Blūma 2017; Ēce 2020); however, her accomplishments are taken into account in the third chapter of the current thesis, which focuses on the analysis of these missionary activities.

The Gregorian calendar (new style) was used during the period studied in Germany and in the German mission fields where these missionaries operated, while the Julian calendar (old style) was still used in the Russian Empire (“Kalendāra izmaiņas Latvijas teritorijā” 1998, skatīts 13.02.24.). Therefore, the work uses only the date of the Gregorian calendar. In exceptional cases, it is indicated that these are the dates of the Julian calendar (vs).

Intercultural understanding is essential in the 21st century. Although the study concerns the time more than a hundred years ago, essential principles could still be borrowed from it for today.

In Latvian society, and especially in the Evangelical Lutheran Church of Latvia, discussions are taking place on the role of women in society and the church, which is related to the principles of biblical interpretation today. Similar issues were addressed when women began mission work because this, too, led to a change in the interpretation of the Bible.

The work could contribute to Latvia’s cultural heritage because the mission’s history is part of Latvian culture.

Research base (sources)

There is practically no scientific literature in Latvian language about the history of the Latvian mission. The primary research base consists of historical sources about mission societies and archival materials about mission societies and the missionaries themselves.

Archival documents

The protocols of the Courland and Livland Consistory synods, found in the ELCL archives, are analysed to study the consistories of Courland and Livland, their activities, and mission support.

Information about the LMS and its missionaries is available in the LMS archives, which are located in the Franke archives in Halle, Germany. The archives contain applications and letters from mission candidates themselves from the mission field. This relatively complete archive includes a wide range of documents.

The LbM archive is not so rich in sources. There is very little material about Lilija Grīviņa (Lily Griwing) in the archives – just a few internal confidential correspondence documents. The curriculum vitae and information about what have been taught in the mission school have not been preserved. LbM restricts access to these confidential materials by not disclosing the information that might present personal problems or difficulties related to the mission itself. This

confidentiality is done so as not to damage the missionaries' reputation and to prevent causing problems for their descendants.

The United Evangelical Mission's (*Archiv-und Museumsstiftung der Vereinte Evangelische Mission*) archives in Wuppertal stores B/RMS documents. The archive contains a fairly wide range of documents, including Auguste Vietnieka's curriculum vitae, instructions for mission work, and various letters.

Other sources include materials from the *Diakonissen Mutterhaus Neuendettelsau* in Germany, the Latvian State Historical Archives, the Salvation Army International Heritage Centre, and the Roberts Feldmanis Library Materials on Foreign Mission.

When reading the missionary letters available in the archives, it should be borne in mind that these are both open letters (as is entirely the case with Grīviņa and also the available letters from Irbe) intended for a wide range of readers, as well as private letters written to mission directors, which can at the same time be regarded as ministry letters indicating the results achieved. These letters, preserved in the archives, must be viewed in an overall historical context since only one-way communication from missionaries to mission societies is available. When studying these letters, it is necessary to take into consideration that they are profoundly subjective, but they help to perceive the authors and their historical time (Gavriļins 2017, 91–93). Research on primary sources also provides insights into the study of language, culture, and anthropology and provides an understanding of the religious impulses promoted by the Protestant mission.

Printed sources

The ELCL archive was destroyed in 1944, and its materials were lost. Since women from Livland and Courland went on a mission with the help of German mission societies, many of their manuscripts and letters are located in Germany. Thus, a large part of the Latvian cultural space has been lost, but the work of the first women's mission has been preserved in printed sources published in the territory of Latvia. The current study uses periodicals stored in the National Library of Latvia as the primary printed sources. The periodicals also contain information provided at Church synods and mission activities in Latvia, as well as printed missionary letters.

Hildegard Prozell's ministry is well documented in print sources, and readers have been acquainted with the duties and accomplishments of the missionary, India's geography, nature, and Tamil cultural customs. The German press placed a greater emphasis on regular reports that could follow the success of the mission's work, and it published letters from Miss Prozell. There was much less information in the Latvian press, which was presented in a more general summary form. However, it has been mentioned in both languages that Miss Prozell is the first female missionary to dare to go on such mission work.

There is much less information regarding Auguste Vietnieka than about Prozell. Possibly, the reason for such a lack of information is that she was Latvian and did not have much support from the church, even though Vietnieka was confirmed in the Jesus Church German congregation in Riga. Another reason may be that she did not go on a mission through the Leipzig Mission Society, with which the Lutheran congregations in Livland and Courland had the closest contacts, but through the Rhenish/Barmen Mission. However, it is also possible to obtain information about this missionary, which, in turn, provides a broader understanding of the work of the mission from the territory of Latvia.

Anna Irbe is the best-known Latvian missionary, and this is due primarily to a rich range of printed sources. Her contemporaries and readers in later years, who also had access to the printed magazine *Ārmisija* (Foreign Mission) that was published by ELCL 1928–1940 during the Soviet era, could acquire information about her work. However, no printed sources are known in Latvian about the work of the missionary Elisabeth Seesemann in German East Africa and Lilija Otilija Grīviņa in China. Although Seesemann came from the family of a mission reporter and pastor, there is very little news about her and her ministry in periodical sources, so compatriots in her homeland had little chance of learning about it. After returning to Latvia, Grīviņa was known as a missionary in China, and there are printed reports that she conducted Bible studies and mission evenings. Information about Grīviņa's work in China is available in Liebenzell, Germany, in a printed mission journal, *Chinas Millionen*. Some information can also be found in the US printed magazine *The King's Business* (Keller 1924).

An essential German source of information for the foreign mission is *Missions-Flugblatt für die evangelisch-lutherischen Gemeinden Liv-Est-und Kurlands* published in Tartu (*Dorpat*) from 1907 to 1914. It provided regular reports on missionaries from Latvia and Estonia, their places of service, years, and other more personal information. This source mentions Prozell, Vietnieka, Seesemann, and Clara Wegner, whose ministry was very brief. At present, it is not precisely known how this publication was created and who were the principal authors; however, testimony from 1906, when the mission reporter of the Courland Consistory, Gustav Seesemann, wrote to the LMS, stating that Pastor Paul Ferdinand Walter from Koddafer in Terbata district wanted to establish a German mission newsletter for the Baltic and Courland Lutheran churches (Seesemann 1906).

The results of the study were presented at 12 international conferences

1. "Lilija Otilija Grīviņa – misionāre Ķīnā sarežģītajos politiskajos apstākļos" ["Lilija Otilija Grīviņa – a missionary to China in difficult political circumstances"]. The 80th International Scientific Conference of the University of Latvia 2022 "The Role of Religion in a Changing World". 17.–18.02.2022. Online.
2. "The first missionaries from Courland and Livland – their contribution to the understanding of the role of women in the church and society"

- from 1896–1926”. Estonian-Latvian Doctoral Conference in Theology and Religious Research, organized by the University of Tartu and the University of Latvia, 26.–27.05.2022, Puhajarve, Estonia. The paper focused on the first research conducted identifying the first female missionaries.
3. “A woman in ministry: mission to China as an opportunity for Lily Otilie Griwing from Riga at the beginning of the 20th century”. American Society of Missiology Annual Meeting 18.–19.06.2022. Online.
 4. “Miss Hildegard Prozell – the first woman missionary from Latvia (Livland) – lessons from her work and life”. The 9th International Baltic Student Scientific Conference “Bridges in the Baltics” at the University of Warsaw, 23.–24.09.2022, Warsaw, Poland.
 5. “Female Teachers in Mission Fields: A Case Study from Latvia”. Central and Eastern Europe Mission Studies Association Annual Conference “Peace, Pleas, and Proclamation: Missiological Contributions to Pastoral Care, Homiletics and Theological Education”, 14.–17.02.2023, Osijek, Croatia.
 6. “Drukātie periodikas avoti kā liecība par pirmo Latvijas sieviešu misionāru darbu” [“Printed periodicals as the evidence of the first Latvian women’s missionary work”]. Liepāja 29th International Scientific Conference “Current Issues in Research of Literature and Culture”, Liepāja University, 23.–24.03.2023, Liepāja, Latvia.
 7. “Latvijas misionāru pēdu nospiedumi starp koloniālajiem spēkiem un misijas lauku daudzveidību” [“The Footprints of Latvian Missionaries Between Colonial Forces and the Diversity of Mission Fields”]. The 81st International Scientific Conference of the University of Latvia 2023 “War and Peace”, 20.04.2023, Riga, Latvia.
 8. “The first missionaries from Courland and Vidzeme (Livland) – their contribution to the understanding of the role of women in the church and society from 1896 to 1926”. Estonian-Latvian Doctoral Conference in Theology and Religious Research, organized by the University of Tartu and the University of Latvia, 25.–26.05.2023, Puhajarve, Estonia. The paper focuses on missionaries as teachers in mission fields.
 9. “Emma Elisabeth Seesemann – Missionary from Latvia (Courland) to Africa – lessons from her work and life”. The 10th International Baltic Student Scientific Conference “Bridges in the Baltics” at the University of Tartu, 22.–23.09.2023, Tartu, Estonia.
 10. “Hope during time of hopelessness: the impact of the Russian Revolution of 1905 on the first female missionaries from Latvia”. Annual Conference of Central and Eastern Europe Association for Mission Studies “‘See, I Am Making All Things New’: Towards a Missiology of Hope” 16.–19.02.2024, Osijek, Croatia.
 11. “Atsaukšanās aicinājumam: pirmo latviešu sieviešu došanās misijā par spīti vai pateicoties apstākļiem” [“Responding to the call: the first Latvian women going on a mission in spite of or due to the circumstances”]. The 82nd

International Scientific Conference of the University of Latvia 2024 “Roads, Borders and Belonging: Migration in Theology and Religious Research”, 29.02.2024, Riga, Latvia.

12. “Education process in Preparation for Mission as Seen in the Cases of the First Female Missionaries from Latvia”. Annual Conference of the International Commission of Historians of Religion (CIHEC), 3.–5.06.2024, Riga, Latvia.

The results of this study are approbated in 11 published papers

1. Ēce, Kristīna. “Īss ieskats Kurzemes un Vidzemes luterāņu konsistoriju ārmisijas domas attīstībā un Leipcigas misijas atbalstā.” *Ceļš* 72 (2021): 27–39. <https://doi.org/10.22364/cl.72.02>.
2. Ēce, Kristīna. “Lilija Otilija Grīviņa – Misionāre Ķīnā sarežģītajos politiskajos apstākļos.” // *Latvijas Universitātes 80. Starptautiskā zinātniskā konference. Teoloģijas un reliģijpētniecības sekcija “Reliģijas loma mainīgajā pasaulē”.* *Tēžu krājums*, 8–10. Rīga: Latvijas Universitāte, 2022. <https://doi.org/10.22364/luszk.80.tr.s.tk>.
3. Ēce, Kristīna. “Leipcigas un Lībencellas misijas: Hildegardes Procelas un Lilijas Otilijas Grīviņas kalpošana.” *Ceļš* 73 (2022): 24–42. <https://doi.org/doi.org/10.22364/cl.73.02>.
4. Ece, Kristina. “The Legacy of Hildegard Prozell.” *International Bulletin of Missionary Research* 47, no. 4 (October 2023): 573–82. <https://doi.org/10.1177/23969393231181896>.
5. Ece, Kristina. “Pushing against Gender Barriers: A Latvian Woman on Mission in China, 1908–1925.” *International Review of Mission* 112, No. 1 (May 2023): 125–39. <https://doi.org/10.1111/irom.12456>.
6. Ece, Kristina. “The Footprints of Three Latvian Female Missionaries in Colonial Contexts.” *Богословські Роздуми/Theological Reflections* 21, No. 1 (August 2023): 57–73. <https://doi.org/10.29357/2789-1577.2023.21.1.3>.
7. Ēce, Kristīna. “Skolotājas un miera meklējumi misijas laukos – gadījumu izpēte no Latvijas.” *Ceļš* 74 (2023): 6–22. <https://doi.org/10.22364/cl.74.01>.
8. Ēce, Kristīna. “Latvijas misionāru pēdu nospiedumi starp koloniālajiem spēkiem un misijas lauku daudzveidību.” // *Latvijas Universitātes 81. Starptautiskā zinātniskā konference. Teoloģijas fakultāte. Teoloģija un reliģijpētniecība. Referātu tēzes*, 9–11. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. <https://doi.org/10.22364/luszk.81.trp.tk>.
9. Ēce, Kristīna. “Periodikas avoti kā liecība par pirmo Latvijas sieviešu misionāru darbu.” *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā* 29 (2024): 178–93. <https://doi.org/10.37384/aplkp.2024.29.178>.
10. Ece, Kristina. “Rediscovery and reevaluation of mission understanding of the Courland Lutheran Consistory and missionary martyr Karl Segebrock.” In *Climbing High Mountains: Colonial Entanglement & Postcolonial Reflections*, edited by Ravinder Salooja, 89–99. Leipzig: weltweit. Neuer Verlag der Leipziger Mission, 2024.

11. Ēce, Kristīna. "Responding to the Call and Preparing for Ministry: The First Female Missionaries from Latvia." *Ceļš* 75 (2024): 24-41. <https://doi.org/10.22364/cl.75.02>

Additionally, on the basis of researched and analysed material, the following entries have been prepared and published in the Latvian National Encyclopedia

1. Anna Irbe. <https://enciklopedija.lv/skirklis/141552-Anna-Irbe>
2. Auguste Vietnieka. <https://enciklopedija.lv/skirklis/239373-Auguste-Vietnieka>
3. Elizabeth Seesemann. <https://enciklopedija.lv/skirklis/239420-Elizabete-Z%C4%93zemane>
4. Hildegard Prozell. <https://enciklopedija.lv/skirklis/163443-Hildegarde-Procela>
5. Lily Otilia Grīviņa. <https://enciklopedija.lv/skirklis/163505-Lilija-Ot%C4%ABlija-Gr%C4%ABvi%C5%86a>

1. SUMMARY OF THE DOCTORAL THESIS

1.1. Brief theoretical background of the research

1.1.1. Historical context in the Lutheran consistories of Courland and Livland

Since the mission is, invariably, the work of the Christian church, and the researched missionaries went on the mission with the support of the pastors of Courland and Livland congregations, it is essential to understand the historical situation in the churches and to reflect, who were the most active supporters of the foreign mission.

At the beginning of the 19th century, the territory of Latvia was part of the Russian Empire, and the Lutheran Church was regulated by the Empire's "Law on Evangelical Lutheran Churches in Russia" of 1832. According to this law, a Consistory was established in various Russian Empire governorates, including Courland and Livland (Rozenāls 2012, 123–24). The primary sources of work and support for the mission in the Consistories are the synod protocols, which can be partially found in the archives of ELCL, also in the Lettonica and Baltic Centre of the National Library of Latvia, as well as in the academic journal published by FTUT *Dorpater Zeitschrift für Theologie und Kirche* between 1859 and 1872. The Consistories published those protocols.

There were pastors in the Courland Consistory who supported the mission's work and maintained an interest in the foreign mission among their peers. They usually performed the role of reporters on foreign missions. Such was pastor Reinhard Räder, who, in his report, pointed to an external mission in Kurzeme, comparing it with a river that receives water from different sources. He divided the foreign mission review into three periods of sixteen years each (Lamberg 1885, 16). A few years later – in 1890 – the pastor of Zaļenieki, Gustav Friedrich Hermann Seesemann, became a reporter on foreign missions (Bernewitz 1909, 15–16), and he reported on the activities of the foreign missions from at least 1897 (Boettcher 1897, 25–27). In 1909, the pastor of Kuldīga, Viktor Emil Wilhelm Lichtenstein (1864–1942) was elected as the reporter on foreign missions of the Courland Consistory (Bernewitz 1909, 24), continued what he had begun by regularly reporting to synods. After 1910, when he attended the World Mission Conference in Edinburgh, Lichtenstein gave a report and called for a mission to be developed by electing mission reporters in deaneries (Bernewitz 1910, 26–27, 31). Likewise, there were pastors in Courland who were interested in the foreign and the internal mission, especially the deaconesses' ministry. Thus, at the 1885 anniversary synod, Pastor Traugott Christian Friedrich Ludwig Katterfeld (1843–1910) (Katterfeld 1913) provided a report on the work of the internal mission and diaconry in Jelgava *Mutterhaus* and the Tabor

institution enabled women, including missionaries who needed it in the mission field, such as Elizabeth Seesemann and Clara Wegner, to obtain medical education, thus linking internal and external missions into a single ministry.

The Livland Consistory, when it saw the need for mission work, operated by the mission paradigm of the time, about obedience to the Great Commission (Mt 28:18-20), as well as with the idea of pagans and carrying the gospel. The activities of the Livland Consistory show more emphasis on women's missional service. Although women did not have a prominent place in the ministry in the Lutheran Church, LMS was one of those that promoted women's ministry in mission work (Punniyavathi 2015). In 1896, at the Synod of Livland, pastor Gustav Cleemann from Pinkenhof lectured on "women's missionary activities", because a congregation member had enrolled in LMS ministry. He encouraged pastors in the synod to organize informal women's gatherings to promote interest in the mission (Hollman 1896, 24). Cleemann also shared on this topic in 1897, inviting women's mission work to be discussed in deanery synods (Gaetgens 1900, 19). In 1898, he pointed out that Hildegard Prozell, the first LMS missionary of Livland, was serving on a distant mission field among the Tamils in India (Hollman 1899, 18). Inspired by the LMS, but due to a lack of places in Leipzig, Auguste Vietnieka served through the Rhenish/Barmen Mission on the island of Sumatra from 1899 to 1910 (Weetneek 1911). Johanna Paul, a resident of Riga, went to India in 1922 (Irbe 1953). Later, this ministry was taken over by the Mission of the Church of Sweden Mission, which also provided an opportunity for service to Anna, the daughter of Bishop Kārlis Irbe of ELCL (Ēce 2020).

1.1.2. A brief theological rationale of the foreign mission work of women

The lack of a written mission history is an issue which is not solely confined to Latvia. For quite a long time, the mission and its history as a branch of theology in other countries has suffered from lack of attention and space. Bosch points out that for many centuries there was only one discipline of theology, which later, under the influence of Friedrich Schleiermacher, divided into four disciplines: "The Bible (text), church history (history), systematic theology (truth), and practical theology (application)" (Bosch 1991, 490). As Protestant mission work began to develop in the 19th century, new mission fields were discovered, and the need arose for a theological basis for mission work. Women from Europe and America formed an essential part of the mission personnel. The mission field constituted the part of the church and society which was most accessible and open to them. However, their work is often not recorded in the pages of history; their experiences and thoughts have often been ignored. They also had to contend with male prejudices, ideas about power, authority, and church structures.

The church has experienced different theological paradigms based on different biblical passages at different points in its history. It must be understood, however, that people have also read the biblical text at different times and places with different perspectives. Missiologist Andrew F. Walls points out that every era and every community chooses its primary scriptures, paying greater attention to those verses that best address the community in their time (Walls 2009, 142). The same is true of the theological basis of the mission.

German theologian Gustav Adolf Warneck (1834–1910) is considered the founder of modern missiology (Verkuyl 1978, 13; Ott, Strauss, un Tennent 2010, xxvi). Warneck also emphasized the Biblical foundation – how the Old Testament, Jesus, and Paul justify the importance of mission work (Warneck 2015, 107–88). As the grounds for service on a mission, he saw the Great Commission from Mt 28:18-20 (Warneck 2015, 58–60), which was one of the foundational mission texts of the 19th century. Ultimately, however, Warneck focused on Paul’s texts as the primary basis of the mission. Warneck did not see an opportunity for women (both married and single) to preach the gospel and be “full-fledged” or “real” missionaries, but he supported the idea that women could be sent to mission work as helpers – teachers and medics. These thoughts of Warneck can be seen in the interaction with the various mission societies, especially in Germany. Writing his work *Evangelische Missionslehre* (Warneck 1897), he relied on the experiences he had observed in the oldest German mission societies (B/RMS and LMS), as well as in partner churches in the U.S. and England. At the same time, the newest mission societies were inspired by his writings, and they sent single female missionaries.

Professor Theodor Christlieb (1833–1889) considered the medical mission to be one of the main areas of the mission’s work (Achelis 1903; Christlieb 1888) that provides not only spiritual hope, as it does when preaching the gospel but also practical help to people in the mission fields. He did not see it as the supremacy of the Western world but rather as the task of the Western world to share the good they have. Since the principal sufferers in India are women, and it is they who need the most significant medical attention that only other women can provide, hence, Christlieb has had no theological objections to women serving in a medical mission. He has encouraged women from Germany to get an education to serve the mission field fully.

Dr. August Wilhelm Schreiber (1839–1903) was himself a missionary in Sumatra (1866–1873), then a lecturer at the mission seminary (1873–1889), until he became the first inspector of the Rhenish/Barmen Mission Society, having previously been in the mission field (“Findhilfe Die Rheinische Mission 1828–1970” 2016, 356). Schreiber, like Warneck and Christlieb, saw the reasoning behind the mission in the scriptures and the practical needs of the mission field. Since he was a practitioner and had observed that it was not easy for men in the mission field to reach out to non-Christian women, he saw no contradiction in women’s mission ministry as long as it was not linked to

the position of a pastor. It can also be concluded that the matter of women's service in the foreign mission as part of German mission societies was relevant for an extended period and that not all German Lutheran pastors were convinced of the usefulness of women in the foreign mission, so this issue was discussed quite regularly in the 19th century. The same was true in Courland and Livland in the 1880s and 1890s; when the issue of foreign missions was discussed at all, it also concerned women in missions. There always had to be an active pastor who could raise the issue of mission and women's service therein to the level of discussion.

One of the first women to write about the activities of German women's mission societies is Dr. Gertrud Wasserzug-Traeder (Wasserzug-Traeder 1927). In her 1927 work, she initially gave insight into women's struggle to get a job and education in general and also addressed the mission's biblical reasoning and practical necessity. Wasserzug-Traeder based her understanding on the scripture and hermeneutics of the time about the role of women in society and the church and was forced to cite the male mission authorities of the time in order to be able to argue with those who did not support women in mission work. Moreover, looking at the practical necessity of women's mission work, the author referred to the authorities of the mission work – Basel Mission Inspector Wilhelm Hoffmann and his appeal to women in Germany and Switzerland in 1841 that women could work as teachers in the mission fields, Christlieb and his call in 1878 to a medical mission, Hudson Taylor and the CIM, and his call as early as 1840 to reach China's women of the higher classes (Wasserzug-Traeder 1927, 15–18).

1.2. Methods used in the study

The current research uses a comparative historical method, studying how and why the idea of a foreign mission in specific historical conditions developed in the lives of the mentioned women of Courland and Livland. The work concludes that a particular historical situation and circumstances contributed to a broader theological discussion of the need for women's work in foreign missions.

The study also relies upon content analysis, searching for the keywords “foreign mission”, “mission”, “command”, “female missionaries”, “commission”, “teachers”, “proclaim”, “teach”, and other terms related to mission work in missionary letters, printed sources, and other related documents. It is also necessary to take into account what is not said directly in the text since sometimes the lack of keywords can be as significant as their presence.

The hermeneutical method is also used to understand the missionaries' writings and these keywords by interpreting the missionaries' texts and the texts about them, seeing them in the historical, cultural, and theological context of their time.

1.3. The main results of the study

1.3.1. German mission societies that sent missionaries from the territory of Latvia

The Barmen/Rhenish Mission Society (B/RMS) was one of Germany's most prominent Protestant mission societies. On September 23, 1828, several small mission societies (Barmen, Cologne, and Wesel) merged, including Elberfeld, founded as early as 1799, and formed B/RMS. One of the B/RMS mission fields was Indonesia, where the first single missionary, Hester Needham, went to Sumatra in 1889 (Enfield 1899). The practical activities of the first sisters in the mission revealed how Warneck, Christlieb, and especially Schreiber's theological notions of women serving in the mission manifested themselves in life. These women played a crucial role in reaching out to other women in Sumatra, teaching girls both spiritual knowledge and practical work. Their contributions were instrumental in the success of the mission. Clearly, the work of the mission did not proceed without problems because, very often, the Christian worldview taught by the missionaries contradicted the traditions and worldview of the Batak people. The memories of the Dutch invasion and subjugation of the people also complicated the mission. However, it seems that in Sumatra, the mission sisters did not experience resistance to the work of the mission. Instead, they had to overcome the distrust of the Bataks concerning the question of why the Batak girls should be educated.

The pastors of the Courland and Livland consistories had the closest ties with the LMS regarding the mission's work, and the LMS directors made great efforts to maintain contact with the Lutheran churches in Latvia. It can be said that this was indeed a traditional Lutheran mission that also allowed this close collaboration with the Lutheran churches here. Through these mission societies, the most significant number of missionaries were also sent in the period leading up to establishing an independent Latvia. This mission society was initially founded in Dresden in 1836 as *Ev.-Luth. Missionsgesellschaft zu Dresden* – Lutheran mission. Such a mission society received extensive support from various traditional Lutheran lands and aid organizations in Hannover, Hamburg, Bavaria, and Braunschweig, as well as in southern Russia, the Baltics, Denmark, and Sweden (Fleisch 1936, 3–11, 40–41), making it one of the largest mission societies in Germany. Its first official director from 1844 to 1859 was Dr. Karl Friedrich Leberecht Graul, who established this mission society as it was later. Graul believed that education and science were needed, so the mission seminar and society were transferred to the university city of Leipzig. Its name was changed in May 1848 to Leipzig Evangelical Lutheran Mission Society or Leipzig Mission (Fleisch 1936, 20–25).

If the LMS was a traditional Lutheran mission with a history reaching back almost to the beginning of the 19th century, then the Liebenzell Mission

was much more recent and operated on different theological and missiological principles. It was founded on November 13, 1899 as the German division of China Inland Mission (Tiedemann 2009, 137). After some time, it turned out that the building in Hamburg was no longer rented out, so in April 1902, the mission moved to Liebenzell and became the Liebenzell Mission. Starting from 1906, the official name of the mission was *Liebenzeller Mission im Verband der China-Inland-Mission, Gesellschaft mit beschränkter Haftung, Sitz in Liebenzell* (Kalmbach 1999, 49, 51, 59; Tiedemann 2009, 175). LbM founder was Heinrich Coerper, (1863-1936). It was a so-called “faith mission” where missionaries did not have a guaranteed salary but had to trust in God. This mission was open to women, and a radical coeducation of men and women was implemented at the seminary. When the women were admitted to the mission, they had extensive opportunities for mission work in China. LbM believed there were many more practical benefits to women’s missionary service and few direct theological prohibitions as to why women could not be missionaries.

An analysis of the various mission societies leads to the conclusion that theological views on women in church work are changed when faced with needs in the mission field. At the end of the 19th century, German-speaking mission societies also began to send unmarried women as missionaries because of their ability to preach the gospel in the suitable way and to those who could not be reached by male missionaries because of cultural restrictions.

1.3.2. Baltic German and Latvian missionaries from Livland and Courland

Hildegard Prozell

Hildegard Prozell (09.08.1869. Jaunmārupe–08.03.1948. Spannberg, Germany) was the first Christian female missionary from the territory of Latvia (Livland). Her ministry in India was remarkably successful, although she faced health problems. During her first service period from 1896 to 1903 in Madurai and Coimbatore, Miss Prozell developed relationships with other mission colleagues, especially the Swedes. Also, she experienced that, being from the Baltics, she did not fit into the environment of other “real” Germans. Unacceptance probably was due to Prozell’s origins – a minority nation in the Russian Empire, and the Swedes were likewise a minority in the LMS.

It took her two years to learn sufficient Tamil and pass the language examination to do a full-fledged job as a teacher and school leader. The missionary in India was not limited to the duties of a teacher, administrator, and farm manager – she also needed elementary medical knowledge to help female students. Furthermore, she served Indian women through the Zenana mission and began training Bible women (Indian women who taught other Indians about

Christianity). Prozell began her ministry in Madurai but later was sent to serve in Coimbatore after the reforms carried out by the LMS.

During the second period of his ministry, from 1905 to 1909, in Mayavaram (today – Mayiladuthurai), Prozell could use her abilities to begin her ministry in a new location. She set up three boarding schools and registered them in the British system. She established a Zenana mission, although Mayavaram was a challenging place of service, which initially met with very high resistance from the local population.

Prozell often felt lonely as a single woman, especially at first, but sought fellowship with other missionaries from whom she received support. In her ministry, Prozell received aid from her homeland. Her pastor, Gustav Cleemann, and the Dean of the Riga deanery, Theophil Gaetgens, who was interested in the mission, supported the missionary and her ministry. Her mother was also very actively involved in Prozell's ministry, helping to coordinate sending donations and obtaining documents in place of the lost education document.

This interaction with the motherland also contributes to the formation of an understanding of the mission work in Riga. A women's mission support society was established to support Prozell's ministry, and mission evenings and conferences were held. During both periods of his ministry, *Rigasches Kirchenblatt* regularly published both letters from Prozell and reviews compiled by Dean Gaetgens from private letters. Although other men had previously served as missionaries, Prozell's ministry received much prominence in the printed press. Hence, a large section of the public who read German had the opportunity to learn about mission ministry in India, specifically – women's ministry, which was a novelty at the time. As the first woman from the territory of Latvia, Prozell had a significant influence and recognition during her ministry.

There are fewer publications about Prozell's work in the Latvian language than in German, but they can also be found. In 1896, *Ziņas par evaņģēlisko pagānu misioni 1895. gadā* [News of the Evangelical Pagan Mission in 1895] was published, where it was generally mentioned that the first women, including Prozell from Livland, had begun their work there (Zēzemanis (Seeseman) 1896). In 1899, the Patriotic Calendar provided information about the foreign mission, and there, too, Prozell is mentioned as a mission teacher sent to the ministry (Tēvijas Kalendāra redakcija 1899). In 1903, Latvian readers had access to an extensive description of the women's mission in India, including the ministry of Prozell and the history of the mission in general (G[aehtgens] 1903).

From what has been studied, it can be inferred that Hildegard Prozell successfully worked on her mission. She managed to accomplish the assignment. Her ministry is similar to that of other missionaries of the time, whom we read about as having a successful ministry. Neither letters nor publications show any more significant prejudice against her as a woman in ministry. Her particular challenge was fitting into the European cultural space from a relatively small place, geographically on the outskirts of the Russian Empire. Prozell's ministry

stimulated interest in the mission's work in both the German- and Latvian-speaking environment in the territory of Latvia.

Auguste Vietnieka

Auguste Vietnieka (28.05.1873. Viļķene–24.08.1952. London, England) was the first Latvian Christian female missionary, later – an Officer of the Salvation Army. She was sent to Sumatra in Indonesia mainly as a teacher and founder of schools. Her work took place in several stages. The first stage was Laguboti (1899–1902), working in a day school, evening school, and running a Sunday school. The second post was in Pangaloan (1902–1903), where Vietnieka's task was to establish and open a girls' school and run an evening school and a Sunday school in two villages in Aek Sarul and Tarutung. Although the mission's work in Pangaloan was thriving, her senior Simon recalled Vietnieka back to Laguboti, where she worked as a teacher and head of several schools until 1910. In general, it can be considered that her missionary activities were successful because the children came to school, parents were convinced that children, including girls, needed to be educated, and the number of children in schools increased. Vietnieka is also known for her struggle for women's equality in ministry.

Vietnieka was the first Latvian woman on the mission, but the materials analysed make it possible to judge that nationality did not play any role in her life. At school, Vietnieka mastered German, but later, she learned Russian with difficulty; she did not complain about the difficulties in learning the Batak language, and later, she also mastered English well.

After returning from the mission, Vietnieka made a significant contribution to the internal mission in Latvia, serving as an officer (pastor) of the Salvation Army (SA). Her second career was even longer than her mission career; they both demonstrated a willingness to respond to God's calling and serve those in need – Batak children and women in Indonesia or children, youth, and the needy in Latvia.

Only a few German and two Latvian articles have been published about Vietnieka's mission work, which is incomparably less than about Hildegard Prozell but more than about Lilija Grīviņa. Information about Vietnieka's work in the Salvation Army can be found in the SA edition. All of the above suggests that Auguste Vietnieka was a known missionary during her mission work and acknowledged as an SA officer by those who were connected to the ministry of SA. Vietnieka is an essential figure in the history of Latvian and European missions, and she has persevered and desired to serve God without obeying the patriarchal hierarchy.

Elizabeth Seesemann

Emma Elisabeth Seesemann (03.12.1869. Jelgava–07.03.1957. Neuendettelsau, Germany) was a Christian missionary in the territory of present-day Tanzania, ethnologist, head of the "Tabor" private institution in Jelgava for the treatment and custody of people with epilepsy, the impaired and the weak, the head of

the Jelgava House of Deaconesses (*Diakonissen Mutterhaus*). Her mission work was successful, although she had to deal with emotional experiences in her relationship with her mission work colleagues and in connection with the events of the 1905 revolution at home, which made ministry difficult. Seesemann was the first LMS missionary to operate in what was then German East Africa and worked as a mission teacher in Moshi (today – Old Moshi) and Mamba (today – Ashira) in the Kilimanjaro region during the first mission period from 1905 to 1910, taking over schoolwork from a male missionary. The language examination was important, as was the case with other missionaries.

As in India, a female missionary in Africa was both a teacher who taught singing, handicrafts, Christian teachings, and general subjects, the founder and administrator of a school, and a nurse. In addition, Africa required a much more profound medical knowledge than India or Indonesia. Unusual was Seesemann's contribution to ethnology by recording Chagga folk songs.

The mission's second phase in Nkoaranga from 1911 to 1914 was more related to the medical mission. However, Seesemann also continued to be a teacher and school principal, having received permission to set up a higher-quality boarding school. This stage was also thriving; however, the tremendous emotional tension forced the missionary to return home. In general, the main highlights of Seesemann's ministry were serving as a teacher and investing herself in raising Chagga girls. Her most noteworthy concern was the medical mission, which proved especially important in Africa. In this ministry, she was successful. What was different from Prozell and Vietnieka was that Seesemann did not work in a formal ministry for women, although her medical ministry certainly reached out to women.

Unlike Prozell, whose work was reflected in many publications in her homeland about her mission work, Seesemann has practically no such publications. She has written more for the LMS editions *Evangelisch-Lutherisches Missionsblatt*, *Lydia*, and the children's edition *Die kleine Missionsglocke*. Seesemann's work was reported in the synods of pastors of Courland. While the missionary was on furlough, she gave lectures, contributing to the recognition of mission work. The lack of publications in Latvia could be partly explained both by the historical situation while Seesemann was on a mission and perhaps by her emotional state, preventing her from writing inspiring articles for her homeland. Seesemann is also wholly forgotten and unknown in contemporary Latvia. However, she played an essential role in the launch of the women's mission in Africa, and the ethnological records made by Seesemann are unique.

Lilija Grīviņa

Lilija Otilija Grīviņa (25.12.1883. Riga–28.05.1944. Riga; married name – Lilija Otilija Spale), the first Latvian female missionary in the Hunan province of China, was successful in her ministry. She had the opportunity to serve in a missionary role for women in the early 20th century, fulfilling the duties of

a teacher. Her ministry took place in three stages. In the first stage (1914–1915), Grīviņa was located in Hengyang, Hunan province, where she studied Chinese. Then, between May 1915 and the autumn of 1922, Grīviņa worked in Changsha. She had the opportunity to train the younger generation of Chinese in a school for blind girls. She could help give hope for a better life to the sightless girls who were rejected by traditional Chinese society. Likewise, from the autumn of 1922 to December 1924, as a lecturer at the Hunan Bible Institute, Grīviņa had the opportunity to train young Chinese female missionaries who could serve internally and reach out to women and sometimes even men.

Since Grīviņa went on a mission without much support from Riga – she was not sent by the Livland Lutheran Consistory, but rather it was more of her own choice, for the implementation of which it was necessary to obtain permission from her parents and the pastor of the congregation – then during her ministry in China there was practically no report of her work in Latvia. Grīviņa rarely sent messages to her mission in Liebenzell, which were then published in the LbM magazine *Chinas Millionen*. This magazine was not widely available in Latvia, only in the temperance society of the Blue Cross.

Grīviņa's ministry took place at a time when the native land was undergoing tremendous changes. Leaving for Germany for training in 1908 and on a mission to China in 1913, she was a citizen of the Russian Empire from Riga. When she returned to Riga at the beginning of 1925, she came to the independent Republic of Latvia. Europe survived the First World War, and Latvia, which declared independence, survived the Latvian War of Independence. In such a historical situation, Latvian Lutherans had little interest in a missionary somewhere far away in China.

Upon returning to Latvia, Grīviņa had the opportunity to conduct Bible studies. There is no evidence of what she taught in these Bible studies, but eleven years of service in the mission field was a significant experience to share. In several publications, Grīviņa was mentioned as a missionary in China. Consequently, although she was not very well known, she was known as a missionary, and those interested in mission work in Latvia invited her to share her experiences.

In Grīviņa's work in China, there was no more significant gender bias than in Europe, especially in Germany. Instead, as a missionary to LbM, she avoided such prejudices more than in some of the older mission societies.

Much has disappeared from the history of the Latvian mission. Only one photograph testifies to the life and ministry of Grīviņa. It is possible to gain an insight about the ministry of Prozell solely by reading periodicals from the beginning of the 20th century. From Seesemann's ministry, just a few photographs are available in the Halle's archives. Only a few articles about Vietnieka's ministry are widely available; a single photograph of her is available, but not from the mission field. However, the studied missionaries played an essential role in the history of the Latvian mission, as they overcame obstacles and responded to God's call. These women were among the few who dared to respond, go, fight, and show the love of Christ.

2. MAIN CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

A number of conclusions can be drawn from the study's results on the life, vocation, mission work, and termination of the first missionaries from Latvia.

- Each missionary came from her family, who lived in particular historical, geographical, and socio-economic circumstances. Although all the missionaries received the call and responded to it, their paths to mission work differed.
- The call to go on a mission could come in very different ways – being in a Christian church and reading the scriptures, encountering a key person, reading a critical book related to a mission, or being in a specific historical situation that “demands” embarking upon a foreign mission.
- The issues of native language and nationality were not relevant to the mission, but it was essential to learn the language of the people to whom the missionaries served.
- None of the missionaries researched left the mission field at their own will, but mostly, they were in great emotional distress for medical reasons and were sorry to leave.
- Historical circumstances, especially political unrest in the homeland, may have been the reason for leaving the mission work.
- An analysis of Latvian female missionary education and preparation for mission work revealed different requirements for men (formal) and women (non-formal) in confessional (Lutheran) mission societies. The study also concluded that women with higher formal education had fewer obstacles to starting mission work.
- Unlike confessional mission societies, formal training received significantly more attention in the case of “faith mission” missionaries, and co-education was implemented there, in which men and women were trained in a single educational program and at the same facilities.
- Missionaries experienced gender-based biases both while becoming missionaries and in the mission field.
- Until the 19th century, women did not have access to formal medical education, but as mission work grew, it gradually became available. It was concluded that knowledge of local languages was a general requirement. In contrast, the need for basic medical knowledge varied according to the mission field – it was required more in Africa than in India or China.
- From the missionary letters, it can be inferred that peace with God was essential to them, which could be obtained by obeying God's call, as they understood from the scriptures, worship, and conversations with pastors. God's peace helped overcome difficulties in mission work. Relationships with other missionaries, students, and their parents were crucial because orderly relationships contributed to peace. At times, prejudices made it challenging

to stay calm with colleagues. Today, mission work has changed, and women in most Christian denominations have no restrictions as they used to be. However, peace with God, colleagues, and the people the missionaries serve is still essential.

- By analysing the printed sources, it could be concluded that Hildegard Prozell, the first female missionary from the territory of Latvia, was of great interest, since she was the first to take this path. There are many publications in both German and Latvian dedicated to her. Anna Irbe, the first ELCL missionary, also attracted notice, as she was the first and the only one from the Lutheran Church in independent Latvia. There are fewer sources about other missionaries, which indicates less interest. There are no printed publications in Latvian about the missionary Liliņa Grīviņa, who worked during the First World War and the Independence War, and in the attention concerning this missionary appeared only after her return to Latvia.
- Printed materials and periodicals are an essential (and often the only) source of information about this missionary work. They give a glimpse into their ministry and provide a basis for further research in the archives to develop a more complete understanding of the work of the first female missionaries from Latvia.

The results of the study provide a new understanding of the history of the Latvian mission and its role in the history of the European mission. They also reveal hitherto unknown connections between Latvian missionaries and missionaries from Sweden, Norway, and other smaller countries, from which missionaries were also sent through German mission societies.

The first missionaries from Latvia went on a mission and saw the mission in their time and context. They overcame significant obstacles to cross geographical, cultural, racial, ethnic, and religious boundaries and to testify to their faith. They were motivated by faith and desire to serve those they met in their mission field.

Since this study is one of the first about women on a mission in the Latvian context, there still remains a wide field of research to be encompassed. Future research directions could include an internal mission – the contribution of deaconesses to the Church during times of hardship and persecution, continuing to study the Neuendettelsau archives, as well as the phenomenon of the Salvation Army in Latvia, where a large proportion of officers (pastors and leaders) were women. Other female Lutheran missionaries from Latvia who are now known should continue to be studied. They could also include Baptist missionaries who graduated from the Bible and Mission School founded by Williams Fettleers in Riga from the 1920s onwards, as well as other Protestant missionaries from the territory of Latvia, because the history of the Christian mission should have a greater focus on women. Most Christians worldwide are female; it is no secret that women perceive many factors differently than men.

ACKNOWLEDGEMENTS

I am grateful to my former colleagues in “Youth with a Mission”, who instilled in me a desire to study missionaries from Latvia.

I would like to thank Professor Dace Balode for encouraging me to choose the Faculty of Theology of the University of Latvia for my doctoral studies.

I would like to express my gratitude to the supervisor, Professor Valdis Tēraudkalns for his ideas, questions, and invariably prompt answers.

A thank you to Baiba Kalna for her help in solving German language issues, Santa Cilēviča for providing explanations in the context of Tanzania, Hartmut Andres for sharing his research on the Kilimanjaro and Chagga people, Klāvs Māris Miežis for assistance with the history of the Salvation Army in Latvia, and Professor Emerita Austra Reine for her valuable suggestions.

My appreciation to the leaders of the various archives, especially those who were willing to do more than their duty required: Antje Lanzendorf from LMS, Sister Ruth Gaenstaller from *Neuendettelsau Mutterhaus*, Pastor Ilmārs Rubenis for access to the materials on foreign mission of the Roberts Feldmanis Library, ELCL archivist Iveta Kalme, and Luther Academy librarian Iveta Krūmiņa.

Likewise, I want to thank Anne Marie Kool and CEEAMS (Central and Eastern European Association for Mission Studies) for their encouragement, listening, and valuable suggestions.

I am indebted to my colleagues at the Latvian Biblical Centre for giving me the time and space to complete my research.

Thanks also to my family for all the support they have given me.

Moreover, above all, I give thanks to God. *Soli Deo Gloria!*

BIBLIOGRĀFIJA / REFERENCE LIST

- Achelis, E. Chr. 1903. "Christlieb: Theodor Ch.". In: *Allgemeine Deutsche Biographie. Ziebenundvierzigster Band. Nachträge bis 1899: v. Bismarck-Bohlen – Dollfus.*, Hg. Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften, 483–86. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Bernewitz, A[lexander]. 1909. *Protokoll der im Jahre 1909 in Mitau abgehaltenen 74. Kurländischen Provinzial-Synode.*
- . 1910. *Protokoll der am 25. August 1910 in Mitau eröffneten fünfundsiebenzigsten Kurländischen Provinzial-Synode.*
- Blūma. 2017. "V. V. Klives otrās mājas – Indija". *Latvijas Universitātes Bibliotēkas Jaunumi* 13:25–26.
- Boettcher, J. 1897. *Protokoll der im Jahre 1897 abgehaltenen zwei und sechzigsten Kurländischen Provinzial-Synode.* Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.
- Bosch, David Jacobus. 1991. *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission.* Sixteenth printing, August 2011. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Christlieb, Theodor. 1888. "Ärztliche Missionen". In: *Allgemeine Missions Zeitschrift*, Fünfzehnter Band:9–25, 49–79, 176–92, 234–48. Gütersloh: Druck und Verlag von C. Bertelsmann.
- Ēce, Kristīna. 2020. "Anna Irbe un misijas darbs Karunagarapuri". *Ceļš* 71:37–47. <https://doi.org/10.22364/cl.71.03>
- Eglāja-Kristsons, Eva. 2024. "Mācītāja sieva un divpersonu karjera: Elzas Jendes un Mērijas Grīnbergas autobiogrāfiskās liecības". *Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātniskie raksti*, 70–110.
- Enfield, Mary, ed. 1899. *"God First" or Hester Needham's Work in Sumatra.* Oxford: The Religious Tract Society.
- "Findhilfe Die Rheinische Mission 1828–1970". 2016. archiv-und museumsstiftung der VEM Wuppertal.
- Fleisch, Paul. 1936. *Hundert Jahre lutherischer Mission.* Leipzig: Verlag der Evangelisch-lutherischen Mission.
- Gaetgens, Th. 1900. *Protokoll der 66. Livländischen Provinzial Synode, gehalten in Fellin vom 23. bis zum 28. August 1900.* Riga: W. F. Häcker.
- G[aehtgens], T[heophil]. 1903. "Sieviešu misione Indijā". *Baznīca un Skola*, "Latviešu Avīžu" pielikums 9 (April): 68–72.
- Gavriļins, Aleksandrs. 2017. *Vēstures avotu pētniecība. Lekciju kurss.* Riga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Hollman, Fr. 1896. *Protokoll der 62. Livländischen Provinzial Synode, gehalten in Walk vom 14. bis zum 20. August 1896.* Riga: W. F. Häcker.
- . 1899. *Protokoll der 64. Livländischen Provinzial Synode, gehalten in Pernau vom 19. bis zum 24. August 1898.* Riga: W. F. Häcker.
- Irbe, Anna. 1953. "Žēlastības kunga ciems". *Mājas Draugs* 9:8.

- “Kalendāra izmaiņas Latvijas teritorijā”. 1998. In: Tildes Datorenciklopēdija Latvijas Vēsture. <https://www-letonika-lv.datubazes.lanet.lv/groups/default.aspx?r=2&q=kalemd%C4%81ra%20izmai%C5%86as&id=966278&&g=1>
- Kalmbach, Karl. 1999. *Mit Gott von Mensch zu Mensch. Aus der Geschichte der Liebenzeller Mission*. Bad Liebenzell: Verl. der Liebenzeller Mission.
- Katterfeld, Anna. 1913. *Ludwig Katterfeld, der Bahnbrecher der Innern Mission in den baltischen Provinzen : ein Lebensbild*. München: Beck.
- Keller, E. Elizabeth. 1924. “Summer Vacation Evangelism”. *The King’s Business* XV (January): 23.
- Lamberg, Theodor Emil. 1885. “Actum Montag den 26. August”. In: *Protokoll der am 21. August 1885 in Mitau abgehaltenen fünfzigsten Kurländischen Provinzial -Synode (Jubel-Synode)*, 16–19. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.
- Lipša, Ineta. 2018. “Nation Building and Gender Issues in Interwar Latvia: Representations and Reality”. In: *War, Revolution, and Governance: The Baltic Countries in the Twentieth Century*, prepared by Lazar Fleishman and Amir Weiner, 30–54. Brookline, Massachusetts: Academic Studies Press.
- . 2022. *Viena. Grozāmo sarakstu slazdā: sieviešu politiskā vēsture Latvijā 1922–1934*. Rīga: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts. 2024. “Sieviešu pārstāvēniecība Latvijas kultūrā un sabiedrībā (1870–1940)” (2021–2023). <https://lulpmi.lv/page/view?link=Sieviesu-parstavnieciba-Latvijas-kultura-un-sabiedriba-%281870-1940%29>
- Ott, Craig, Stephen J. Strauss, un Timothy C. Tennent. 2010. *Encountering Theology of Mission: Biblical Foundations, Historical Developments, and Contemporary Issues*. Encountering Mission edition. Grand Rapids, Mich: Baker Academic.
- Punniyavathi, J. Mallika. 2015. “Contribution of Swedish Missionaries for Women’s Development in the Field of Social Recognition in Tamilnadu (India)”. *Research on Humanities and Social Sciences* 5(3):65–73.
- Rozentāls, Linards. 2012. “LELB sinodāli episkopālās iekārtas veidošanās priekšnosacījumi un konteksts”. In: *Kārlis Irbe 1861–1934: 150 gadu jubilejas konferences materiālu krājums*, prepared by Voldemārs Lauciņš, 123–40. Rīga: Luterisma mantojuma fonds.
- Seesemann, Gustav. 1906. “Ein Brief an den Missionsdirektor, #89-90”. *ALMW* II/32/537. 89–90. Frankesche Stiftungen zu Halle.
- Stīvena, Violeta. 2006. “Misionāre Anna Irbe – sieviete, kura apsteidza savu laiku”. *Ceļš* 57:59–76.
- “Tēvijas Kalendāra” redakcija. 1899. “Kāds vārds par pagānu misioni”. In: *Tēvijas Kalendārs 1899. gadam*, 5–23. Rīga: Z. Veinbergs.
- Tiedemann, R. G. 2009. *Reference Guide to Missionary Societies in China. From the 16th to the 20th Centuries*. Armonk, New York: M. E. Sharpe, Inc.
- Verkuyl, Johannes. 1978. *Contemporary Missiology: An Introduction*. Grand Rapids, Mich: Wm. B. Eerdmans Publishing Company.
- Walls, Andrew F. 2009. “The Gospel as Prisoner and Liberator of Culture. Is There a “Historic Christian Faith”?” In: *Landmark Essays in Mission and World*

- Christianity*, prepared by Robert L. Gallagher and Paul Hertig, 133–45. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Warneck, Gustav. 1897. *Evangelische Missionslehre: Ein Missionstheoretischer Versuch*. Gotha: F. A. Oerthes.
- . 2015. *Evangelische Missionslehre: Ein missionstheoretischer Versuch. Band I*. Bearbeitet und neu herausgegeben von Friedemann Knödler. Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft Culture and Science Publ. Dr. Thomas Schirrmacher.
- Wasserzug-Traeder, Gertrud. 1927. *Deutsche Evangelische Frauenmissionsarbeit*. München: Chr. Kaiser Verlag.
- Weetneek, Auguste. 1911. “Pie batakū tautas Sumatras salā”. *Latviešu Avīžu Baznīcas un Skolas pielikums* 8 (April): 58–60.
- Zelče, Vita. 2002. *Nezināmā : Latvijas sievietes 19. gadsimta otrajā pusē*. Rīga: Latvijas Arhīvistu biedrība.
- Zēzemanis (Seeseman), Gustav. 1896. “Ziņas par evaņģēlisko pagānu misioni 1895. gadā”. *Baznīca un Skola* 47 (November): 93–94.